ROMA

Fragment

Încearcă şi te uită la un fulger cînd spintecă norii negri ca tăciunele şi îţi ia pentru o clipă vederea cu potopul lui de lumină tremurătoare. Aşa-s şi ochii Annunziatei din Albano. întreaga ei făptură aminteşte de timpurile antice, cînd marmora prindea viaţă sub daltele sclipitoare ale sculptorilor. Părul des şi negru ca smoala, îşi înalţă coada grea în două inele petrecute deasupra capului şi împrăştie pe gît patru bucle lungi. Oricum şi-ar întoarce capul, zăpada sclipitoare a feţei, chipul ei, ţi se întipăreşte întreg în inimă. Cînd stă în profil, profilul ei respiră o minunată nobleţe, iar frumuseţea unor linii, cum încă penelul n-a reuşit să le redea, îţi joacă pe dinaintea ochilor. De-ţi întoarce ceafa cu părul ei frumos, ridicat strîns în sus, şi-ţi arată gîtul sclipitor şi doi umeri de o frumuseţe cum n-a văzut încă pămîntul, vezi acelaşi miracol. Dar niciodată nu simţi mai tare miracolul fiinţei ei, decît cînd te priveşte ţintă de-ţi înfioară şi-ţi opreşte inima în loc. Glasu-i plin răsună ca un clopot de aramă. Nici cea mai sprintenă panteră nu i se poate asemui în iuţeala, puterea şi mîndria mişcărilor. Toată făptura ei, începînd de la umeri pînă la piciorul antic, şi pînă la degetul mic al lui este o capodoperă a creaţiei. Oriunde ar fi să se ducă, ea poartă cu sine un neasemuit tablou: dacă merge seara la fîntînă, pe creştet cu vasul de aramă, totul din jurul ei o învăluie într-o splendidă armonie: mai line par contururile munţilor Albano, pierduţi în depărtare, mai albastru e adîncul cerului Romei, mai drept îşi înalţă trunchiul chiparosul şi pinul

roman, fala copacilor meridionali îşi profilează mai chipeş şi mai limpede pe cer coama, aducînd cu o umbrelă care parcă pluteşte în văzduh. Toate — şi fîntîna, pe ale cărei trepte de marmoră s-au şi adunat tîrgoveţele din Albano, una mai înaltă decît alta, vorbindu-şi cu glasurile lor puternice, cu sonoritatea unor clopote de argint în timp ce apa ţîşneşte necontenit într-un arc diamantiu, sonor, în ulcioarele lor de aramă — atît fîntîna aceasta cît şi mulţimea au fost create parcă anume pentru ea, ca să-i scoată şi mai mult în relief triumfătoarea-i frumuseţe şi să arate că ea e aceea care le conduce pe toate, precum o regină îşi conduce nobila-i Curte. De-i zi de sărbătoare, cînd aleea umbrită de copaci care duce de la Albano la Castel-Gondolfo e înţesată de lume gjătită sărbătoreşte, cînd se ivesc şi dispar sub bolţile ei întunecoase eleganţii *minenti,* în straie de catifea, :u brîie de culorile cele mai vii şi flori aurite la pălăriile pufoase, cînd rătăcesc sau aleargă în galop asinii cu ochii pe jumătate închişi, purtînd pitoresc în spate femei albane şi frascatine zvelte şi vînjoase, ale căror scufii albe lucesc pînă în depărtare, sau cărînd nepitoresc, împleticindu-se din greu, vreun englez deşirat şi ţeapăn, într-un impermeabil de culoarea mazărei, cu picioarele strînse în unghi ascuţit, ca să nu atingă cu ele pămîntul, sau pe vreun pictor cu bărbuţa arătoasă a la Van Dyck, cu nelipsita-i bluză şi cu cutia de lemn atîrnată de o curea, iar peste toate pilcurile acestea de lume aleargă cînd umbra, cînd soarele, şi o asemenea zi de sărbătoare e mult mai frumoasă cînd ea e de faţă, decît dacă n-ar fi. întunecimea sumbră a aleii o face mai-luminoasă, mai scînteietoare parcă. Purpura postavului din care-i croit costumul ei alban se aprinde ca un tăciune und razele soarelui o ating. Divina sărbătoare i se oglindeşte în faţă şi ea zboară în întîmpinarea tuturor. Cînd o întîlnesc în cale, se opresc uluiţi şi fercheşul *minente* cu floare la pălărie, care scoate fără să vrea un strigăt de admiraţie; şi englezul cu impermeabilul de culoarea mazărei, al cărui chip tresare şi încremeneşte într-un semn de întrebare; şi pictorul cu bărbuţa *,k* la Van Dyck, care se opreşte în loc mai îndelung decît ceilalţi,

spunîndu-şi : „Uite, cel mai splendid model pentru Diana[1]), pentru mîndra Junonă[2],) pentru ispititoarele Graţii[1]) şi pentru

*) Divinitate romană, zeiţa lunii şi a vînătorii (N. red. rom.) *) Divinitate romană. Protectoarea căsătoriilor şi naşterilor (N. red. rom.) •) „Cele trei graţii" — divinităţi greceşti, personificînd tinereţea, frumuseţea şi veselia. (N. red. rom.)

toate femeile care au fost trecute vreodată pe pînză!" gîndind în acelaşi timp cu cutezanţă: „Ar fi pentru mine rai, dacă minunea asta mi-ar împodobi umilul atelier pe vecie!"

Dar cine-i cel ce-şi aţinteşte mai stăruitor privirile după ea? Cine-i cel ce-i pîndeşte vorbele, mişcările şi caută să-i ghicească gîndurile? E un tînăr de douăzeci şi cinci de ani, un prinţ roman, vlăstarul unui neam, pe vremuri cinstea, mîndria şi totodată ruşinea Evului Mediu, şi care azi se stinge stingher într-un palat splendid, împodobit cu frescele lui Guercino şi Caraccio, cu o galerie de tablouri înnegrite de vreme, cu draperii decolorate, cu mese albastre şi cu un *maestro di casa[1])* cu părul alb ca neaua. Pe acest tînăr l-au văzut, nu demult, străzile Romei, rotindu-şi ochii negri, azvîrlind flăcări de după mantia cu pulpana aruncată peste umăr, cu nasul arcuit în linie antică, fruntea albă ca fildeşul, pe care cădea întruna o şuviţă neastîmpărată de păr mătăsos. Se ivise iar la Roma dupăjo lipsă de cincisprezece ani şi, în locul copilandrului de pînă nu demult, era acum o mîndreţe de tînăr.

Cititorul trebuie să ştie neapărat cum s-au petrecut toate acestea, de aceea, să-i trecem în grabă în revistă istoria vieţii care, deşi tînără, se îmbogăţise cu puternice impresii. Primii ani ai copilăriei şi-i petrecuse la Roma. Primise obişnuita educaţie din casa nobililor romani ce-şi trăiau veacul. Drept învăţător, educator, părinte şi sfătuitor în toate îi fusese un abate, adept sever al clasicismului şi mare admirator al scrisorilor lui Pietro Bembo, al operelor lui Giovanni della Casa şi a vreo cinci-şase cîntece din Dante, pe care nu le putea citi fără să exclame: *„Dio, che cosa divina l"[2]),* iar după alte două strofe: *„Diavolo, che divina cosa[3]).* In asta consta cam toată critica. Restul convorbirii se învîrtea în jurul *brocolilor* şi anghinarei, subiectul său preferat. Abatele ştia cum nu se poate mai bine cînd era mai bună carnea de viţel, la cîte luni poate fi mîncat iedul, lucruri de care ii plăcea să vorbească şi pe stradă, cînd se întîmpla să se întîl-nească cu un alt abate, prieten de-al lui; îşi strîngea cu multă îndemînare pulpele pline în nişte ciorapi negri de mătase; dedesubtul lor avea grijă să-şi pună alţii, de lînă; îşi curăţa regulat — o dată pe lună — stomacul cu *olio di ricino[4])* luat într-o

y) Majordom (în limba italiană). (N. trad.)

* Doamne, ce lucru dumnezeiesc! (în limba italiană). (N. trad.).

•) Drace, ce lucru dumnezeiesc! (în limba italiană). (N. trad.) *) Ulei de ricin (în limba italiană). (N. trad.)

ceaş.că, de cafea, şi se îngraşă zi de zi, ceas cu ceas, aşa cum se Jngra.şă toţi abaţii. Fireşte cu un asemenea dascăl, tînărul prinţ n-.a învăţat prea multe lucruri. Aflase numai că limba latinească era mama celei italieneşti, că monsegniorii sînt de trei feluri — cei ce poartă ciorapi negri, cei ce poartă ciorapi liliachii, Jar cei din a treia categorie sînt aproape egali în rang cu cardinalii. Cunoscuse cîteva scrisori de-ale lui Pietro Bembo, în cea mai mare parte scrisori de felicitare adresate cardinalilor de pe vremea lui; cunoscuse de asemenea bine Corso, pe care se ducea să se plimbe cu abatele, Villa Borghese, două-trei prăvălii la care se oprea batele ca să-şi cumpere hîrtie, peniţe şi tabac de tras pe nas, cum şi spiţeria unde acesta îşi lua *olio di ricina.* La acestea, se mărginea orizontul cunoştinţelor învăţăcelului. Despre celelalte meleaguri şi state, abatele adusese numai pe departe vorba, dar oarecum vag şi nu prea hotărît: cum că ar fi undeva o ţară bogată, anume

Franţia, că englezii sînt buni negustori şi că le place să călătorească; mai află că nemţii sînt beţivi şi că la nord s-ar afla o ţară barbară căreia îi zicea Moscovia, unde gerurile sînt atît de aprige că se întîmpla uneori de le crapă oamenilor creierii în cap. Şi nu şi-ar fi înmulţit cunoştinţele nici pînă la vîrsta de douăzeci şi cinci de ani, dacă nu s-ar fi întîmplat să-i vină deodată în cap bătrînului prinţ ideea de a schimba vechea metodă de educaţie şi să dea feciorului cultură europeană. Ideea asta ar putea fi pusă pe seama influenţei unei franţuzoaice, doamnă asupra căreia bătrînul începuse nu demult să-şi îndrepte întruna lornieta la toate spectacolele şi petrecerile, şi care-şi vîra necontenit bărbia în uriaşul jabou alb, tot îndreptîndu-şi o buclă neagră a perucii. Tînărul prinţ a fost trimis la Lucea, la universitate. Timp de şase ani, cît a stat acolo, i s-a deschis de-a binelea firea lui de italian plină de vioiciune care mocnise sub plicticoasa supraveghere a abatelui. Se văzu că tînărul avea sufletul nesăţios să guste din bucuriile sortite celor aleşi şi o minte pătrunzătoare. Universitatea italiană, unde ştiinţa îşi ducea zilele încătuşată de forme scolastice, reci, nu satisfăcea noul tineret, pînă la urechile căruia ajungea, venind în zbor peste Alpi, crîmpeie de aluzii cu privire la o ştiinţă vie. Influenţa franţuzească se făcea tot mai simţită în Italia de nord. Ea pătrundea odată cu modele, vignetele, vodevilurile şi cu operele pline de încordare ale năbădăioasei muze franceze — monstruoasă, pătimaşă, nu însă fără anumite semne de talent, pe alocuri. Odată cu revoluţia din iulie, puter-

niea mişcare politică din gazete avu răsunet şi aici. Oamenii visau la întoarcerea gloriei italieneşti pierdute şi se uitau cu indignare la nesuferita uniformă albă a soldatului austriac. Dar firea italianului, iubitoare de plăceri paşnice, nu sedezlănţui într-o răscoală, asupra căreia un francez n-ar fi stat mult pe gînduri, şi totul se isprăvi numai cu dorinţa arzătoare de a vedea adevărata Europă, cea transalpină. Veşnica ei mişcare şi strălucire licăreau ademenitor în depărtare. Acolo era noutatea, în contrast cu învechitele stări de lucruri din Italia, acolo începea secolul al XlX-lea, începea viaţa europeană. Puternic se avînta într-acolo sufletul tînărului prinţ, visînd aventuri şi dornic de a cunoaşte lucruri noi şi de fiecare dată cînd vedea că toate acestea erau cu neputinţă, îl întuneca un simţămînt greu de tristeţe. Cunoştea prea bine despotismul neînduplecat al bătrînului prinţ cu care nu era chip să te înţelegi, cînd, deodată, primi de la el o scrisoare prin care i se comunica că urma să plece la Paris ca să-şi isprăvească studiile la universitatea de acolo şi că trebuia numai să aştepte la Lucea sosirea unui unchi cu care avea să plece. Tînărul prinţ sări în sus de bucurie, îşi sărută pe rînd toţi prietenii, îi ospăta pe toţi la o *osteria,* din afara oraşului, iar peste două săptămîni era în drum, cu inima gata să tresalte de bucurie la tot ce era nou, nemaiîntîlnit. Cînd trecură prin pasul Simplon, un gînd plăcut îi fulgeră prin minte: era de partea cealaltă, era în Europa!

Sălbatica privelişte a munţilor Elveţiei, îngrămădiţi fără perspective, fără depărtări line, îi cam îngrozi privirea obişnuită cu frumuseţea gingaşă, mîngîietoare a naturii italiene. Dar se lumină deodată la vederea oraşelor europene, a minunatelor şi luminoaselor hoteluri şi a confortului pus la îndemîna oricărui călător, care se putea instala acolo ca la el acasă. Curăţenia deosebită, strălucirea — toate erau noi pentru el. In oraşele germane, îl uimi oarecum ciudata înfăţişare a nemţilor, cărora le lipsea frumuseţea armonioasă şi supleţea, înăscute la fiecare italian. De asemenea, şi limba germană îi izbi supărător urechea muzicală. Dar iată că în faţa lui era graniţa franceză şi inima îi tresări. Sunetele melodioase ale acestei limbi europene la modă îi mîngîiau şi-i îneîntau auzul. Le prindea cu tainică plăcere murmurul lunecos, care dealtfel îi păruse înălţător şi în Italia, căci era purificat de toate gesturile convulsive de care erau însoţite limbile aspre ale popoarelor meridionale, care nu ştiu să se

stăpînească. O impresie şi mai puternică îi
172
produseră femeile, acest soi de femei — diafane şi imateriale parcă. II uimi soiul acesta de fiinţă eterică, cu forme suave, abia ghicite, cu piciorușul mic, cu trupul subţirel şi aerian, care îţi răspunde privirii cu o privire de foc şi cu vorbirea uşoară, aproape nerostită. Aştepta cu nerăbdare Parisul, pe care îl umplea în minte cu turnuri, cu palate, alcătuindu-şi despre acest oraş o imagine a lui. Şi, cu inima cuprinsă de înfrigurare, văzu în sfîrşit semnele care vesteau apropierea capitalei: afişe lipite pretutindeni, litere uriaşe, numărul tot mai mare al diligentelor, omnibusele... după care începură să-i zboare pe dinaintea ochilor casele mahalalelor. Şi iată-l la Paris, învăluit de in-coherenţa exteriorului său monstruos, uimit de mişcarea şi de strălucirea străzilor, de neorînduiala acoperişurilor, de desimea coşurilor, de îngrămădirea nearhitectonică a mulţimii de clădiri înghesuite una în alta, împestriţate de nenumăratele prăvălii, de urîţenia calcanurilor laterale golaşe, de talmeş-balmeşul mulţimii de litere de aur căţărate pe ziduri, pe ferestre, pe acoperişuri şi pînă şi pe coşuri, de străveziul luminos al parterelor, cu pereţii alcătuiţi din cîte un singur geam de cristal. Iată Parisul, acest crater în veşnică activitate, această fîntînă ţîşnitoare, din care scapără ca nişte seîntei noutăţile, cultura, modele, gustul ales şi tot felul de legi mărunte, dar aspre, cărora nu li se pot sustrage nici măcar acei care le dezaprobă; această măreaţă expoziţie a tot ce produce măestria, arta şi toate talentele ascunse prin ungherele necunoscute ale Europei; visul drag şi tulburător al unui tînăr de douăzeci de ani; piaţa şi iarmarocul Europei. Ameţit, fără să-şi poată aduna gîndurile, tînărul o porni pe străzile înţesate de lume pestriţă, brăzdate de şinele omnibuselor, uimit cînd de vederea unei cafenele strălucind de bogăţia nemaivăzută a ornamentaţiei cu adevărat împărăteşti, cînd de vestitele pasaje acoperite, unde îl asurzea zgomotul înfundat al miilor de paşi ai mulţimii în permanentă mişcare, alcătuită aproape în întregime din oameni tineri, unde îl orbea strălucirea tremurătoare a magazinelor inundate de lumina ce cădea în galerii prin tavanul de sticlă. Se oprea în faţa afişelor de toate culorile care i se îngrămădeau dinainte cu milioanele, luîndu-i ochii şi vestind douăzeci şi patru de spectacole zilnice şi nenumăratele concerte de tot felul, şi se zăpăci de-a binelea pînă la urmă cînd, spre seară, toate aceste plăsmuiri de basm se aprinseră la lumina fermecată a gazului şi toate casele de jur-împrejur, luminate puternic, de jos, deveniră deodată transpa-
173-
rente. Părea ca ferestrele şi geamurile magazinelor s-au şters, s-au mistuit deodată, şi că toate cîte erau înăuntru au rămas în mijlocul uliţei, nepăzite de nimeni, strălucind şi reflectîndu-se în adîncul oglinzilor . *„Ala quest e una cosa divina* I"[1]) îşi tot spunea înflăcăratul italian.
Şi viaţa lui începu să curgă vie ca viaţa multor parizieni şi a mulţimii de tineri străini care vin la Paris. La ceasurile nouă dimineaţa, abia sculat din pat, se şi pomenea într-o cafenea splendidă, cu fresce moderne sub sticlă, tavan în aur, cu gazete şi jurnale cu foile mari şi chelneri cu înfăţişarea plină de distincţie, trecînd printre vizitatori, ducînd în mînă un splendid ibric de argint. Acolo, tolănit pe o canapea moale cu arcuri, îşi bea cu o voluptate de sibarit, dintr-o ceaşcă enormă, cafeaua cu caimac, amintindu-şi de cafenelele italieneşti, scunde şi întunecoase, şi de lăsătorul *bottega,* care aducea paharele nespălate. Apoi se apuca de citit foile uriaşe ale gazetelor, în timp ce se gîndea la ofticoasele jurnale italiene, la vreun *Diario di Roma „II Pirato"[2])* şi altele asemănătoare, unde erau relatate ştiri politice inofensive şi anecdote în care numai de Thermopile şi de Darius), regele perşilor, nu era vorba. Aici, dimpotrivă, vedeai pretutindeni o pană clocotitoare. întrebări la întrebări, riposte la riposte. Se întărîtau toţi, care mai de care: unul ameninţa cu o schimbare apropiată a

lucrurilor şi prevestea distrugerea statului; orice mişcare şi acţiune oricît de neînsemnată, din sînul camerelor şi a cabinetului, erau exagerate de alţii în aşa măsură îneît căpătau proporţia unei uriaşe dispute între partidele rivale şi răbufneau ca un strigăt de deznădejde în paginile gazetelor. Citindu-le, italianul era cuprins uneori de teamă, crezînd că mîine va izbucni o revoluţie; ieşea năucit din sala de lectură şi numai Parisul cu străzile lui era în stare să-i scoată din cap, într-o clipă, această povară. După o asemenea lectură, strălucirea oraşului, care flutura pretutindeni mişcarea lui pestriţă semănau parcă cu nişte flori diafane căţărate în fugă pe povîrnişul unei prăpăstii. Intr-o secundă, italianul intra cu trup şi suflet în atmosfera străzii şi devenea în toate privinţele

*) Dar asta-i ceva dumnezeiesc! (în limba italiană). (N. trad.) •) „Piratul", cotidian din Roma (în limba italiană). (N. trad.) *) Rege (522—486 î.e.n.). A înfăptuit o serie de reforme care au consolidat monarhia sclavagistă persană. în anul 514 a întreprins o expediţie nereuşită împotriva sciţilor. In timpul domniei lui, în anul 500, au început războaiele greco-persane. (N. red. rom.)

un giiră-cască la fel cu ceilalţi. Căsca gura în faţa vînzătoarelor strălucitoare şi sprintene, abia intrate în primăvara vieţii şi de care erau pline toate magazinele Parisului, ca şi cum înfăţişarea austeră a bărbaţilor ar fi fost necuviincioasă şi ar fi jucat dinaintea ochilor ca o pată întunecată de cealaltă parte a geamurilor" dintr-o singură bucată. Se uita la mîinile lor fine, îngrijite, spălate cu fel de fel de săpunuri, care sclipeau ispititoare în timp ce înveleau bomboanele în hîrtiuţe,pe cînd ochii lor luminoşi priveau stăruitor la trecători; vedea cum, în altă parte se desena un căpşor blond de fată aplecat pitoresc, cu genele lungi lăsate asupra unui roman modern, fără să vadă că alături de ea s-au şi adunat o grămadă de tineri care-i cercetează şi gîtul fin, alb ca zăpada, şi părul, fir cu fir, şi-i ascultă pînă şi mişcările pieptului stîrnite de emoţia cititului. Căsca gura şi dinaintea librăriilor, unde, pe hîrtii de culoarea fildeşului, apăreau ca nişte păianjeni vignetele negre, făcute la repezeală, în creionări largi, îneît, văzîndu-le uneori, cu greu îţi dădeai seama ce vor să reprezinte; te priveau în faţă litere ciudate, ca nişte hieroglife. Mai căsca gura pe la cîte un geam să vadă vreo maşină ce umplea tot magazinul punînd în mişcare un valţ uriaş care frămînta ciocolata. Mai căsca gura în faţa prăvăliilor unde se opreau ceasuri întregi crocodilii parizieni, cu mîinile în buzunare şi cu gurile căscate; acolo apărea, ca o pată roşie în mijlocul verdeţii, un rac de mare uriaş, şi trona I o curcă umplută cu trufe, purtînd laconica inscripţie: „300 fr." şi unde sclipeau din solzi şi din cozile aurii peşti galbeni şi roşii în borcane de sticlă. Tot aşa, mai căsca gura şi la bulevardele largi care treceau falnic şi curmeziş prin înghesuiala Parisului, plin chiar în inima lui de copaci înalţi cît o casă cu cinci caturi; pe trotoarele asfaltate, năvălea mulţimea străinilor şi o grămadă de lei şi tigri parizieni[1]), nu totdeauna zugrăviţi veridic în povestiri. Şi după ce căsca gura cît îi poftea inima, pînă se sătura, se ducea pe la vreun restaurant, unde sclipeau demult, sub lumina gazului, pereţii de oglinzi, reflectînd nemăsurata mulţime de doamne şi domni, care vorbeau zgomotos în jurul măsuţelor risipite prin sală. După masă, se grăbea să se ducă la vreun teatru, dar se hotăra greu ce să aleagă, deoarece toate îşi aveau faima, autorul şi actorul lui. Pretutindeni era ceva nou. Aici sclipea un vodevil plin de viaţă şi superficialitate ca

[J]) Porecle date bărbaţilor spilcuiţi, după gradul lor de eleganţă. (N. red. rom.)

francezul însuşi; zilnic, vodevilul se schimba cu altul, creat în întregime în trei minute, care te făcea totuşi să rîzi de la început pînă la sfîrşit, prin nesecatele

capricii de veselie actoriceşti; la alt teatru, se juca o dramă zguduitoare. Şi italianul compara, fără să vrea, sărmana şi slăbănoaga scenă dramatică italiană, pe care se juca acelaşi bătrîn Goldoni, ştiut de toţi pe dinafară, sau micile comedii noi, însă atît de nevinovate şi de naive, încît pînă şi copiii se plictiseau de ele. Compară acel nenorocit mănunchi de piese italieneşti cu acest torent viu, vertiginos al dramaturgiei, în care toate se făureau cît fieruî era cald, unde, singura teamă era să nu se răcească noutatea. După ce vedea tot, după ce trecea prin toate emoţiile şi după ce rîdea pînă se sătura, se întorcea acasă, frînt de oboseală şi copleşit de impresii şi se arunca în pat, căci precum se ştie, singurul lucru de care are nevoie francezul la el în odaie e patul, deoarece camera de lucru, prînzul şi lumina, cînd se întunecă, le găseşte în localurile publice.
Cu toate acestea, prinţul nu uita să îmbine acest variat căscat al gurii cu îndeletnicirile minţii, cerute de sufletul lui însetat. Se apucă deci să-i audieze pe toţi profesorii vestiţi. Vorba lor? adesea plină de entuziasm, punctele şi laturile noi ale problemelor, subliniate de ei cu elocvenţă, erau cu totul neaşteptate pentru tînărul italian. Simţea că începe să-i cadă de pe ochi un văl şi vedea ridicîndu-i-se în faţă, în altă lumină, mai vie, lucruri pe care nu le băgase pînă atunci în seamă; pînă şi tal-meş-balmeşul vechilor cunoştinţe însuşite, care, la cea mai mare parte din oameni, se pierd de obicei fără nici o întrebuinţare, se trezeau în el, le privea cu alţi ochi şi i se fixau în minte pentru totdeauna. De asemenea, nu-i scăpa nici un prilej să asculte predicatorii vestiţi, publiciştii sau oratorii care Vorbeau la dezbaterile camerelor şi toate celelalte care constituie faima Parisului în Europa. Cu toate că nu-i ajungeau totdeauna mijloacele materiale trimise de bătrînul prinţ — socotite ca pentru întreţinerea unui student şi nu a unui prinţ — izbutise totuşi să găsească prilej să fie pretutindeni, să-şi facă drum spre toate celebrităţile trîmbiţate de gazetele europene, repetînd una ce spunea alta, şi ajunsese să vadă cu ochii lui, scriitorii la modă, ale căror creaţiuni ciudate uimiseră atît sufletul lui tînăr şi înfocat cît şi ale altora de o seamă cu el; şi tuturor li se părea că aud coarde neatinse de nimeni şi nemaiîntîlnite sinuozităţi ale pasiunii. **Într-un** cuvînt, viaţa italianului nostru luă uns

curs larg şi multilateral şi se învălui în întreaga şi imensa strălucire a unei activităţi cu adevărat europene. Căscatul gurii fără de nici o grijă, trezirea plină de nelinişte a minţii, munca uşoară a ochilor şi munca încordată a spiritului, un vodevil văzut la un £eatru, un predicator auzit într-o biserică, vîrtejul vieţii politice în ziare şi în camere, aplauzele din auditorii, tunetul zguduitor al orchestrei conservatorului, strălucirea aeriană a unei scene de balet, larma vieţii de pe străzi... toate le cuprindea în aceeaşi zi. Ce viaţă titanică pentru un tînăr de douăzeci şi cinci de ani! Loc mai bun de trai decît Parisul nu se află nicăieri şi pentru nimic în lume nu şi-ar fi schimbat viaţa. Cît de vesel şi de plăcut e să trăieşti chiar în inima Europei, unde te ridici tot mai sus şi simţi că faci şi tu parte din marea societate umană! începuse chiar să-i umble prin cap gîndul să renunţe de tot la Italia şi să se statornicească pentru totdeauna la Paris. Italia îi părea acum un ungher al Europei întunecos şi muced, unde viaţa amuţise şi orice mişcare încremenise.
Aşa trecură în zbor patru ani înflăcăraţi din viaţa lui — patru ani din cale-afară de importanţi în viaţa unui tînăr — şi, la sfîrşitul lor, multe ajunseseră să-i pară altfel decît la început. Era dezamăgit în multe privinţe. Acel Paris care atrăgea veşnic străinii şi era veşnica patimă a parizienilor, nu i se mai părea acum acelaşi. Vedea că multilateralitatea vieţii şi activităţii lui dispărea fără nici un fel de concluzii şi fără să-i lase în suflet nimic rodnic. In cursa veşnicei lui fierberi şi activităţi, vedea acum o ciudată inactivitate şi, în locul faptelor, o

îngrozitoare atotputernicie a vorbelor. Vedea că orice francez muncea parcă numai cu creierul său înfierbîntat, că cititul uriaşelor foi de jurnal îi înghiţea toată ziua şi nu îi lăsa nici un ceas pentru viaţa practică ; îl vedea cum, educat de această ciudată viitoare cărturărească, de această politică pusă în mişcare în tipografii, străin cu totul de grupul social din care făcea parte, fără să ştie cel puţin care îi erau de fapt drepturile şi raporturile sociale, se şi azvîrlea cu ardoare în braţele cutărui sau cutărui partid şi-şi punea la inimă, cu căldură şi vehemenţă, toate interesele acelui partid, ridieîndu-se cu ferocitate împotriva adversarilor, cu toate că nu-şi cunoştea nici interesele lui şi nici interesele adversarilor... Pînă la urmă, cuvîntul politică îl scîrbi din cale afară pe italian.
în mişcarea comerţului, a minţii, pretutindeni şi în toate, nu vedea decît o străduinţă încordată şi tendinţa spre noutate.

Fiecare se silea s-o ia înaintea altuia cu orice chip, să-l întreacă fie chiar pentru o singură clipă. Negustorul îşi întrebuinţa tot capitalul numai pentru împodobitul prăvăliei, ca să atragă mulţimea prin măreţia şi strălucirea localului. Literatura se folosea în cărţi de poze şi de lux tipografic, ca să atragă atenţia care începea să slăbească. Nuvelele şi romanele se străduiau să pună stăpînire pe cititor prin ciudăţenia unor patimi nemaiauzite şi prin hidoasele excepţii ale firii omeneşti. Toate păreau că se agăţau cu obrăznicie, se legau rechemate de oameni , ca o femeie stricată care acostează trecătorii, noaptea, pe stradă. Toate întindeau mîna, care mai de care mai sus, ca o ceată de cerşetori sîcîitori, ce ţi se înghesuie în jur. Chiar şi în ştiinţă, la cursuri însufleţite, al căror merit nu putea să nu-l recunoască, începuse acum să observe peste tot dorinţa de a poza, de a se lăuda, de a ieşi la iveală; peste tot, numai episoade strălucite, fără cursul solemn şi măreţ al întregului; peste tot strădania de a pune în discuţie fapte neobservate pînă atunci şi a le atribui un rol covîrşitor, nu rareori în dauna armoniei întregului, şi aceasta numai pentru a se bucura de cinstea de a le fi descoperit. în sfîrşit, pretutindeni, se arăta impertinenta încredere în sine şi, nicăieri, recunoaşterea cinstită a ignoranţei, îşi aduse aminte de un vers cu care, într-o caustică dispoziţie a spiritului, italianul Alfieri reproşase francezilor:
Tutto janno, nulla sanno, Tutto sanno, nulla fanno: Gira volta son Francesi. Pin gli pesi, men ti danno.[1])
II cuprinse tristeţea. Degeaba căuta el să nu ia în seamă toate acestea, să lege prietenie cu oamenii pe care îi stima, însă firea lui de italian nu se putea lega de elementul francez. Prietenia se lega repede, dar într-o singură zi francezul îşi dezvăluia cel mai ascuns colţişor al sufletului. A doua zi, nu mai avea ce afla de la el; dincolo de adîncimea ştiută, nu-i mai puteai sădi mai adînc în suflet nici o întrebare, tăişul gîndului nu putea pătrunde mai departe. Sentimentele italianului erau însă prea puternice ca să poată găsi un răspuns complet la o
*) Toate le fac, fără să ştie nimic, Toate le ştiu, fără să facă nimic: Francezii sînt nişte fluieră-vînt. Cu cît le pui mai mult pe cîntar, cu atît îţi dau mai puţin în schimb. (N. trad.)

fire atît de uşuratică şi ajunsese să găsească o goliciune ciudată pînă şi la qjei cărora nu le putea refuza stima. în sfîrşit, văzu că această naţiune, cu toate trăsăturile ei strălucite, cu toate avînturile ei nobile, cu toate exploziile ei cavalereşti, era ceva palid, imperfect, ca un vodevil uşor, creat tot de el. Nu-i fusese dat harul ideilor măreţe, pline de gravitate. Pretutindeni, numai aluzii la idei, în vreme ce ideile lipseau; pretutindeni, patimi înjumătăţite şi nicăieri patimi întregi; nimic isprăvit, ci totul numai însăilat şi aruncat din repezeala

mîinii. întreaga naţiune era doar o vignetă strălucită şi nu un tablou al unui mare maestru.
C-o fi fost de vină plictiseala, venită pe neaşteptate, şi-i dăduse putinţa să vadă totul în lumina asta, ori simţămîntul lăuntric, plin de prospeţime, şi de justeţe al italianului, nu se ştie; fapt cert este că Parisul, cu toată strălucirea şi cu tot zgomotul, deveni în curînd pentru el un pustiu apăsător şi, fără să vrea, începu să aleagă colţurile cele mai îndepărtate şi mai neumblate ale oraşului. Nu se mai ducea acum decît la Opera italiană, singurul loc unde sufletul lui părea că-şi mai găseşte odihna şi unde sunetele limbii materne îi apăreau în toată puterea şi plenitudinea lor. Tot mai des începea să-i apară în depărtare, într-o lumină ademenitoare, Italia uitată. Zi cu zi, chemările ei se făceau tot mai auzite, pînă cînd se hotărî, în sfîrşit, să-i scrie tatălui său să-i îngăduie să se întoarcă la Roma, deoarece nu mai vedea nici un folos să mai rămînă la Paris. Timp de două luni de zile, nu primi nici un răspuns şi nici măcar obişnuitele cecuri pe care trebuia să le fi primit demult. La început, cunoscînd firea capricioasă a tatălui, aşteptă cu răbdare; pînă la urmă însă, începu să-l cuprindă neliniştea. De cîteva ori pe săptămînă, trecea pe la bancherul lui, dar def fiecare dată căpăta acelaşi răspuns — că nu se primise nici o ştire de la Roma. Era cît pe-aci să-l cuprindă deznădejdea. Mijloacele de trai i se isprăviseră demult, împrumutul pe care-l făcuse la bancher era şi el demult epuizat; prînzea, cina şi trăia de multă vreme pe datorie, ca vai de lume. Oamenii începură să se uite la el chiorîş, fără plăcere. Şi de-ar fi primit măcar o ştire de la vreun prieten de acasă! Abia acum simţi el cît era de singur. Rătăcea într-o aşteptare plină de nelinişte prin oraşul de care se plictisise de moarte. Vara, oraşul îi era şi mai nesuferit: mulţimea străinilor se împrăştia pe la staţiunile de ape minerale, pe la hotelurile şi pe
42*

drumurile Europei. Fantoma pustietăţii se arăta în toate. Ii era lehamite de casele şi străzile Parisului, ale cărui grădini lîncezeau printre case, sub soarele dogoritor. Se oprea sfîrşit pe un pod mare şi greoi de peste Sena, pe cheiurile încinse de zăduf şi încerca zadarnic să uite de sine, uitîndu-se la cele dimprejur. II măcina o tristeţe fără margini şi un vierme îi rodea inima. Pînă la urmă, soarta se îndură de el şi, într-o bună zi, bancherul îi înmînă o scrisoare. Era de la unchiul său, care îl vestea că bătrînul prinţ murise şi că el poate să se întoarcă acasă să dispună de moştenire, mai cu seamă că e nevoie de prezenţa lui, deoarece lucrurile stăteau foarte prost. In scrisoare, găsi o bancnotă nenorocită, care abia de-i ajungea pentru drum şi pentru acoperirea cam a unui sfert din datorii. Tînărul prinţ nu mai voi să întîrzie o clipă. îl convinse pe bancher cu mare greutate să-i amîne plata datoriei şi luă un loc în diligentă. Cînd Parisul dispăru din vedere şi aerul proaspăt al cîmpului îl învălui, i se păru că i se luase de pe inimă o greutate îngrozitoare. In două zile şi două nopţi, ajunse la Marsilia, unde nu voi să se odihnească nici măcar un ceas; în aceeaşi seară, se şi îmbarcă. Mediterana i se păru aproape de tot de suflet, fiindcă scălda ţărmurile patriei lui şi se înviora numai uitîndu-se la nesfîrşitele ei valuri. E greu să explici ce a simţit cînd a văzut întîiul oraş italian. Era splendida Genova! Intr-o îndoită frumuseţe, se ridicau dinaintea lui clopotniţele multicolore, bisericile vărgate din marmoră albă şi neagră; întregul amfiteatru cu nenumăratele turnuri l-au înconjurat deodată din toate părţile cînd vaporul a acostat la chei. Nu mai văzuse pînă atunci Genova. Această împestriţare jucăuşă de case, de biserici şi palate, pe fondul străveziu al cerului neînchipuit de albastru, era o privelişte unică. Coborî pe chei şi se trezi deodată pe străzile acelea minunate, întunecoase şi strîmte, pavate cu lespezi, şi, deasupra, cu o făşie îngustă de cer albastru. îl uimi strîmtoarea dintre casele înalte unde nu se auzea zgomot de echipaje, piaţetele triunghiulare şi, printre ele, asemeni unor coridoare strîmte,

liniile cotite ale străzilor, înţesate de prăvăliile meşterilor argintari şi aurari genovezi. Pitoreştile mantile de dantelă ale femeilor, abia în-vălurate de caldul sirocco, mersul lor apăsat, glasul lor de care răsunau străzile, uşile deschise ale bisericilor, mirosul de tămîie ieşind prin uşile deschise, toate îl învăluiră într-o atmosferă demult trăită, rămasă demult în urmă. îşi aduse aminte că nu mai fusese de mulţi ani la biserică; biserica îşi pierduse semnificaţia
180
măreaţă »şi- curată prin acelelocuri pline de înţelepciune ale Europei, pe care le vizitase. Intră încet într-o biserică şi îngenunchie tăcut lîngă minunatele coloane de marmoră; se închină îndelung, fără să ştie nici el pentru ce anume: se ruga pentru că Italia îl primise înapoi, pentru că îl cuprinsese dorinţa de a se ruga, fiindu-i sufletul în sărbătoare. Şi pesemne că această rugă a lui era cea mai fierbinte. într-un cuvînt, plecă mai departe, ducînd în sufletul lui Genua ca pe un popas minunat, unde primise primul sărut al Italiei. Cu acelaşi simţămînt senin văzu Livorno, Pisa pustie, Florenţa, cunoscută de el înainte doar în treacăt. Maestos l-a privit cupola masivă, cu multe faţete, a catedralei, palatele întunecoase, cu arhitectura lor cu adevărat împărătească austeră şi toată măreţia micului oraşel. Apoi, în aceeaşi dispoziţie luminoasă, trecu Apeninii ca un vîrtej, şi, în sfîrşit, cînd, după un drum de şase zile, se ivi pe cerul limpede, în depărtarea senină, cupola aceea în minunata ei rotunjime — o!... cîte simţăminte îi năpădiră deodată pieptul! Nu le-ar fi putut reda şi nici nu s-ar fi priceput să le redea. Se uita cu nesaţ la fiecare colină, la fiecare vîlcea. Şi iată, în sfîrşit, *Ponte Molie,* iată porţile oraşului, iată că-l îmbrăţişa *Piazza del Popolo* cea mai frumoasă dintre toate pieţele; văzu cum îl priveşte *Monte Pincio* cu terasele, scările, staţiile şi oamenii care se plimbau pe culmi. Doamne! Cum îi mai bătea inima! Veturino trecu în zbor prin Corso, unde se plimbase cîndva cu abatele, pe cînd era încă un tînăr naiv şi plin de nevinovăţie, ştiind numai că limba latină era mama limbii italieneşti. Iată că-i apărură dinaintea ochilor toate clădirile ştiute pe dinafară: *Palazzo Ruspoli,* cu uriaşa lui cafenea, *Piazza Colonna, Palazzo Sciarra, Palazzo Doria.* Apoi trăsura coti în stradelele acelea atît de defăimate de străini, stradele liniştite unde numai rareori dai de vreo frizerie, cu crini zugrăviţi deasupra uşii, sau de prăvălia vreunui pălărier, cu o pălărie de cardinal cu borurile mari ieşind din uşă pe jumătate, sau de vreo prăvălioară de scaune împletite chiar în stradă. In sfîrşit, trăsura se opri dinaintea unui palat măreţ, în stilul lui Bramante. în vestibulul pustiu, plin de dezordine, nu era nimeni. Pe scară, îi ieşi în întîmpinare bătrînul *maestro di casa,* deoarece portarul îşi luase bastonul şi plecase, după obicei, la cafenea, unde îşi petrecea tot timpul. Bătrînul se repezi să deschidă obloanele, să facă lumină în vechile şi imensele săli. Un simţămînt de tristeţe îl cuprinse pe prinţ — simţămînt înţeles de oricine se întoarce acasă după o lipsă de ani.
181
Atunci, toate i se par şi mai vechi, şi mai pustii; fiecare obiect, cunoscut încă din copilărie, îi vorbeşte şi-l umple de durere. Şi cu cît mai vesele au fost întîmplările legate de acele lucruri, cu atît mai copleşitoare e tristeţea strecurată în inimă, în clipele revederii. Trecu prin şirul lung de săli, îşi aruncă ochii în camera de lucru şi în cea de culcare, unde, pînă nu demult, bătrînuî stăpîn al palatului adormea în patul de sub baldachinul cu ciucuri şi cu stemă, şi apoi ieşea în halat şi papuci şi se ducea în odaia de lucru să-şi bea paharul cu lapte de măgăriţă, ca să se îngraşe; se ducea apoi în cabinetul de toaletă şi se gătea cu stăruinţa rafinată a unei bătrîne cochete; de-acolo pleca în caleaşca, cu lacheii, să se plimbe la *Villa Borghese,* să se uite prin lornietă la o englezoaică, venită şi ea pe acolo, tot la plimbare. Pe mese şi în sertare se mai vedeau resturi de sulimanuri, de pudră şi de tot felul de pomezi, cu care se întinerea bătrînuî. *Maestro di casa* îi spuse prinţului că, înainte cu două săptămîni de moarte,

bătrînuî prinţ luase hotărîrea nestrămutată de a se însura şi făcuse în privinţa asta un consult cu nişte medici străini spre a-şi putea îndeplini *con onore i doeeri di marito*[1]*),* dar că, într-o bună zi, după ce făcuse două-trei vizite unor cardinali şi unui oarecare *priore*[2]*),* s-a întors acasă ostenit, s-a lăsat în jilţ şi a murit de moartea celor drepţi, cu toate că şi-ar fi putut da sufletul încă şi mai fericit, dacă — după spusele bătrînului *maestro di casa* — i-ar fi venit în gînd, cu două minute înainte, să trimită după duhovnicul său, *ii padre* Benvenuto. Tînărul prinţ ascultă toate acestea cu gîndul aiurea. După ce se odihni de oboselile drumului şi de toate impresiile ciudate, începu să se ocupe de treburile lui. îl uimi groaznica lor neorînduială. începînd cu lucrurile cele mai de seamă şi pînă la cele mai neînsemnate, toate arătau că sînt făcute fără cap. Patru procese, care nu se mai sfîrşeau, pentru nişte palate dărăpănate şi nişte pămînturi din Ferrara şi Napoli, o totală lipsă de venituri pentru următorii trei ani, datorii şi o sărăcie lucie, de cerşetor, în mijlocul unui lux măreţ — iată tabloul ce i se înfăţişă înaintea ochilor. Bătrînuî prinţ era o îmbinare curioasă de zgîrcenie şi de risipă. Ţinea un număr mare de slugi care nu primeau nici o simbrie, nimic decît doar livreaua, mulţumindu-se cu ce le dădeau de pomană străinii care veneau să vadă galeria de tablouri. Bătrînuî prinţ avea picheri, sufragii, lachei, care ieşeau cu el, aşezaţi

*) Cu onoare, îndatoririle de soţ (în limba italiană). (N. trad.J) Abate (în limba italiană). (N. trad.)

dinapoia caleştei şi alţii care nu mergeau nicăieri şi-şi petreceau ziua întreagă la cafeneaua sau *osteria* din apropiere, pălăvrăgind despre tot felul de fleacuri. Tînărul prinţ dădu drumul numai-decît tuturor acestor ticăloşi, tuturor picherilor şi vînătorilor şi-l păstră numai pe bătrînuî *maestro di casa*; desfiinţa grajdurile aproape în întregime, vîndu caii care nu fuseseră niciodată scoşi din grajd, chemă avocaţii şi descurcă astfel lucrurile încît din cele patru procese rămase numai cu două, renunţînd la ele ca fiind cu totul inutile, şi se hotărî să se restrîngă în toate privinţele, să trăiască după regulile celei mai straşnice economii. Nu-i venea deloc greu s-o facă, deoarece se obişnuise să se restrîngă şi mai înainte. De asemenea, nu-i fu greu să renunţe la legăturile cu cei de acelaşi rang care, dealtfel, se mărgineau numai la două-trei familii aflate şi ele pe cale de dispariţie — societate cu o educaţie ce purta mai mult sau mai puţin pecetea culturii franceze ; dintr-un bancher bogat, care strîngea în jurul lui străinii, şi cu inaccesibilii cardinali, oameni nesociabili, duri, care îşi petreceau timpul izolaţi, jucînd *tresette* (un fel de popa-prostul) cu camerierul sau cu bărbierul. într-un cuvînt, se izola cu desăvîrşire, începu să cerceteze Roma şi ajunse aidoma unui străin care, la început, uimit de înfăţişarea exterioară a oraşului, sărăcăcioasă, lipsită de strălucire, cu case sumbre, pătate, se întrebă cu nedumerire nimerind dintr-o stradelă în alta: „Dar unde-i uriaşa Romă antică?" Apoi începe s-o recunoască încet, încet, cînd din stradelele strimte începe să i se arate antica Romă, în chipul unui arc întunecat, în chipul unei cornişe de marmoră cuprinsă într-un zid sau al vreunei coloane de porfir înnegrită sau al unui fronton din mijlocul unei pieţe duhnind a peşte, sau prin vreun portic întreg din faţada unei biserici nu prea vechi. în sfîrşit, departe,unde se isprăveşte oraşul viu, prin sabur şi iedera milenară se vede cîmpia; se ridică uriaş Coliseul[1]), arcurile de triumf, palatele cezarilor în ruină pe care abia le poate cuprinde ochiul, fermele imperiale, templele şi mormintele împrăştiate pe cîmpie. înconjurat de această lume antică, străinul nu mai vede străzile şi ulicioarele înguste ale Romei de azi. în mintea lui apar chipurile uriaşe ale cezarilor, iar urechea parcă prinde ţipetele şi aplauzele mulţimii antice...
Dar tînărul prinţ nu se entuziasma ca un străin care trece în grabă pe lîngă toate şi nu se închină decît lui Tit Liviu şi

*) Grandios amfiteatru din Roma, construit în secolul I, destinat pentru

spectacole de circ şi lupte de gladiatori. (N. red. rom.)

lui Tacit şi care, dintr-un nobil pedantism caută numai antichitatea, vrînd astfel să-şi ascundă ochilor întregul oraş nou. Nu! Prinţul nu era ca un străin. El le găsea pe toate deopotrivă de minunate: şi lumea veche ce se făcea simţită pe sub arhitravele întunecoase, şi puternicul Ev Mediu ce-şi lăsase pretutindeni urmele pictorilor gigantici şi urmele risipei grandioase a papilor şi, în sfîrşit, alături de ele, noul veac, cu forfota noii lui populaţii, îi plăcea această îmbinare minunată, aceste mărturii ale unei capitale animate şi, în acelaşi timp, ale unei pustietăţi: un palat, nişte coloane, ierburi, tufişuri sălbatice care aleargă de-a lungul zidurilor, o piaţă plină de freamăt în mijlocul clădirilor uriaşe, întunecate şi tăcute, îngrădite în partea de jos, strigătele vii ale unui vînzător de peşte alături de un portic, un negustor de limonada în prăvălioara lui aeriană, împodobită cu verdeaţă, din faţa Panteonului[1]). îi plăcea pînă şi aspectul puţin arătos al străzilor întunecoase şi neîngrijite, lipsa galbenului şi a altor culori luminoase de pe case; cîrdurile de capre odihnindu-se în mijlocul străzii, alcătuind o privelişte idilică; strigătele copiilor şi totodată liniştea senină şi solemnă, nevăzută şi pretutindeni prezentă, care învăluia oamenii. îi plăceau nenumăratele surprize venite din senin, care te uimesc la Roma. Ca un vînător care pleacă de dimineaţă la vînat sau ca un cavaler de odinioară in căutare de aventuri, prinţul, în fiecare zi, pleca să descopere noi şi noi minuni; se oprea, fără să vrea, cînd vedea în mijlocul unei stradele neînsemnate înălţîndu-i-se dinaintea ochilor, un palat plin de măreţie austeră şi sumbră, cu ziduri groase, de neclintit, clădite din travertin înnegrit, cu coama încoronată de o cornişă, uriaşă, minunat alcătuită, cu grinzi de marmoră care încadrau uşa mare de la intrare, cu ferestre care-l priveau cu măreţie de sub povara bogatei lor podoabe arhitectonice, sau se trezea deodată în mijlocul unei mici pieţe, în faţa unui havuz pitoresc care, ţîşnind, stropea treptele de granit năpădite de muşchi; sau se oprea în vreo stradă întunecoasă şi murdară, care se isprăvea brusc, fie cu o decoraţie arhitectonică zglobie a lui Bernini, fie cu un obelisc avîntat spre cer, fie cu o biserică şi cu un zid de mînăs-tire. Şi toate acestea se aprindeau deodată în bătaia soarelui, pe fondul cerului azuriu, închis cu chiparoşi negri ca tăciunii. Şi cu cît se. pierdeau în adîncime străzile, tot mai des răsăreau

*) *Panteonul din Roma* — templu închinat „tuturor zeilor". Remarcabil monument arhitectonic al Romei antice. (N. red. rom.)

palatele şi alte opere arhitectonice ale lui Bramante, Borromini Sangallo, Dellaporto, Vignolo, Buonarotti. Pînă la urmă, prinţul înţelese limpede, că numai aici, numai în Italia, arhitectura şi aspra ei măreţie pot fi simţite ca o artă. Dar şi mai înălţătoare îi era plăcerea spirituală cînd intra în biserici şi palate; vedea cum în ele se îmbină armonios arcadele, stîlpii plaţi şi coloanele rotunde din toate marmorele pămîntului; găseai aevea coloane de bazalt, cu cornişe de lapis-lazuli, cu porfir, cu aur şi pietrele antice — toate supuse unui gînd bine chibzuit, iar deasupra lor, se înălţau creaţiile nemuritoare ale penelului. Erau neasemuite în splendoare aceste podoabe bine cumpănite ale sălilor; erau de o regească măreţie, de o bogăţie arhitectonică; ştiuseră podoabele acestea să se încline pretutindeni, pline de respect, în faţa picturii acelui secol fecund cînd artistul era adesea, în acelaşi timp, arhitect, pictor, ba chiar şi sculptor. Vedea cum se înalţă pe zidurile întunecoase, puternicele creaţii ale penelului, nerepetate pînă azi, peste putinţă de atins şi de conceput. Intrînd în aceste săli şi cufundîndu-se din ce în ce în contemplarea tablourilor, prinţul simţea cum i se dezvoltă gustul pentru artă, al cărui sîmbure îl avea în suflet. Cît de inferioare îi păreau, în faţa acestei splendide bogăţii,

bogăţiile veacului al XlX-lea, bune numai pentru împodobirea prăvăliilor; ele au dat naştere argintarilor, tîmplarilor de mobilă, tapiţerilor şi unui uriaş număr de meşteşugari, lipsind lumea de Rafaeli, de Tiziani şi Michel-Angelo, coborînd arta la meserie. Cît de deşartă îi părea acum această bogăţie — ce te uimea numai la prima vedere, dar la care te uitai apoi cu nepăsare — cît de neînsemnată părea această bogăţie în faţa măreţei idei de a împodobi pereţii cu creaţiile nemuritoare ale penelului; cît de neînsemnată părea în faţa minunatei idei a proprietarilor de palate de a-şi procura obiecte de plăcere veşnică pentru ceasurile de odihnă după treburile şi plictiselile zgomotoase ale vieţii; iată-i aşezaţi într-un colţ pe sofaua veche, departe de lume, cu privirile aţintite, tăcuţi şi pătrunzînd tot mai adînc, cu sufletul, în tainele penelului; iată cum se dezvăluie tainele acestea pe nesimţite, iată cum îşi dezvăluie frumuseţea aspiraţiilor spiritului. Cît de sus îl înalţă arta pe om, cîtă nobleţe şi frumuseţe înălţătoare îi dă sufletului! în comparaţie cu această bogăţie rodnică şi nepieritoare care l-a înconjurat pe om cu obiecte ce-i înalţă şi-I educă sufletul, cît de mărunte şi neînsemnate îi apăreau podoabele vremurilor de azi, pe care moda schimbătoare
185
le distruge şi le aruncă în fiecare an, acest produs ciudat, de neînţeles, al veacului al XlX-lea, căruia i se supuseră fără împotrivire înţelepţii — această forţă funestă, distrugătoare a tot ce este uriaş, măreţ şi sfînt. Cugetînd aşa întruna, prinţului îi veni, fără voie, în gînd, o întrebare: nu cumva asta să fie cauza nepăsătoarei răceli ce învăluie secolul de azi, secolul josnicului calcul negustoresc, a istovirii prea timpurii a unor simţuri încă nedezvoltate şi încă netrezite? Templul a încetat să mai fie templu după ce i-au scos icoanele; sălăşluiesc în el numai lilieci şi duhurile rele.
Cu cît se uita mai cu luare aminte la toate acestea, prinţul rămînea tot mai uimit de neobişnuita fecunditate a veacului trecut şi izbucnea fără voie: „Cînd şi cum au izbutit oamenii să facă atîtea?" Zi cu zi, această minunată latură a Romei creştea parcă în faţa lui. Galerii peste galerii, care nu se mai isprăveau... Aici, o biserică unde se mai păstrează o minune a penelului; dincolo, pe un zid dărăpănat, te mai uimeşte o frescă gata să dispară; în altă parte, înălţat pe marmoră şi coloane adunate de la vechile temple păgîne, străluceşte plafonul pictat de un penel veşnic plin de prospeţime. Toate erau parcă nişte filoane de aur ascunse sub învelişul lor de pămînt obişnuit, pe care numai minerul le cunoaşte. Cît de plin îi era sufletul de fiecare dată cînd se întorcea acasă; cît de deosebit era acest sentiment, învăluit în seninătatea solemnă a liniştei faţă de acele impresii pline de înfrigurare care îi umpleau haotic sufletul la Paris, cînd se întorcea acasă obosit frînt, şi rar se simţea în stare să facă un bilanţ al celor văzute.
Acum, aspectul exterior al Romei, atît de ponegrit de străini, aşa cum era el de neatrăgător, de întunecat şi de murdar, îi părea şi mai potrivit cu aceste comori lăuntrice. După ce le privise, i-ar fi fost neplăcut să iasă într-o stradă modernă, cu magazine strălucitoare, cu oameni eleganţi şi trăsuri luxoase: i-ar fi părut un fel de distracţie, un sacrilegiu. îi plăcea mult mai mult această linişte plină de modestie a străzilor, această trăsătură deosebită a populaţiei Romei, acest miraj al veacului al optsprezecelea care se mai ivea încă pe stradă, cînd sub înfăţişarea unui abate îmbrăcat în negru, cu tricorn pe cap, cu ciorapi şi pantofi negri, cînd sub forma unui cupeu străvechi de cardinal, de culoare purpurie, cu osiile, roţile, cornişele şi stemele aurite; toate acestea se potriveau cu măreţia Romei: acest popor vioi, care nu se grăbea niciodată şi se plimba liniştit pe
186
străzi în straie pitoreşti, cu pelerinele în vînt sau cu haina aruncată pe umeri, nu cu feţele încruntate, care îl uimiseră mai ales la cei cu bluzele albastre şi la toată

populaţia Parisului. Aici, pînă si cerşetorii aveau o înfăţişare luminoasă, păreau lipsiţi de griji, necunoscînd chinurile şi lacrimile; îţi întindeau mîna nepăsători, (n chip pitoresc. Pilcuri de călugări, coborîţi parcă dintr-un tablou, treceau strada în rasele lor lungi, albe sau negre. Vreun capucin roşcovan şi murdar apărea deodată în soare, în rasa lui de culoarea părului deschis de cămilă. în sfîrşit, toată mulţimea aceea de pictori, veniţi din toate colţurile lumii, care Îşi aruncaseră aici zdrenţele strimte ale portului european, se vedeau gătiţi în haine largi şi pitoreşti. Bărbile, copiate după portretele lui Leonardo da Vinci şi Tizian, le dădeau o maiestuoasă prestanţă şi nu semănau nici pe departe cu ţăcăliile înguste şi urîte, tunse, transformate de francezi de cîte cinci ori pe lună. Aici, pictorul simţea frumuseţea părului lung în veşnică fluturare şi şi-l lăsa în voie să se împrăş.ie în cîrlionţi. Pînă şi neamţul, cu picioarele-i strîmbe şi cu un mijloc de necuprins, căpăta aici o înfăţişare măreaţă, căci îşi lăsa pe umeri buclele aurii, se drapa în cutele uşoare ale unei bluze greceşti, sau în straiul de catifea cunoscut sub numele de *cinquecento*[1]*)* însuşit la Roma numai de pictori. Pe feţe li se oglindeau urmele unei munci paşnice şi ale unei linişti austere. Pînă şi schimbul de păreri, şi discuţiile auzite pe străzi, prin cafenele şi *osterii,* erau cu totul opuse sau deloc asemănătoare celor auzite de prinţ în oraşele europene. Nu auzeai vorbindu-se de scăderea la bursă a valorilor, de dezbaterile din parlament sau despre evenimentele din Spania; însă auzeai vorbindu-se despre vreo statuie antică descoperită de curînd, despre meritele penelului marilor maeştri; se iscau discuţii şi controverse cu privire la operele expuse de vreun pictor nou, se comenta despre sărbătorile populare şi, în sfîrşit, auzeai discuţii private, în care omul îşi [deschidea sufletul, discuţii înlocuite în Europa cu vorbăria socială plictisitoare şi păreri politice care izgoniseră de pe feţele oamenilor orice trăsătură a căldurii sufletului.

Adesea, prinţul părăsea oraşul ca să-i vadă împrejurimile şi atunci îl uluiau alte minunăţii. Neasemuite erau cîmpiile mute şi pustii din jurul Romei, presărate cu ruinele templelor antice, care se întindeau în liniştea adîncă din jur, cînd, aprin-

) Costum din veacul al XVI-lea. (N. red. ruse.)

zîndu-se de aurul florilor galbene, cînd strălucind în jăraticul tăciunilor aprinşi de petalele roşii ale macilor sălbatici. Aceste cîmpii ale Romei ofereau, din patru părţi diferite, patru vederi minunate. într-o parte, cîmpia se unea de-a dreptul cu zarea printr-o singură linie dreaptă, tăioasă, iar arcurile apeductelor păreau că stau în văzduh, lipite de cerul de argint sclipitor. în a doua parte, deasupra cîmpiei, scînteiau munţii.Fără să se înalţe brusc, abrupţi şi urîţi, ca în Tirol sau în Elveţia, se unduiau şi se aplecau în linii armonioase şi aeriene, luminaţi de transparenţa minunată a văzduhului, părînd gata să-şi ia zborul spre cer. Pe la poalele lor, trecea arcada lungă a apeductelor ca o lungă temelie, iar coamele munţilor păreau o prelungire aeriană a unei clădiri minunate, deasupra căreia cerul nu mai era argintiu, ci de culoarea cu neputinţă de descris a liliacului primăvăratic. în cea de a treia parte, cîmpiile erau tot încoronate de munţi care se ridicau mai de aproape, se înălţau mai sus cu şirurile lor din faţă mai reliefate, pierzîndu-se în culmi line undeva, în fundul zării. Un cer albastru-străveziu îmbrăca această armonioasă succesiune de colorit; şi prin acest văl albastru şi diafan sclipeau, abia zărindu-se, casele şi vilele din Frascati pe alocuri atinse uşor de soare, pe alocuri pierzîndu-se în pîcla luminoasă a crîngurilor învolburate, care abia se zăreau în depărtare. Cînd se uita înapoi, deodată vedea a patra privelişte: cîmpiile care se isprăveau în fund cu Roma în mijloc. Viu şi clar străluceau liniile şi colţurile caselor, rotunjimea cupolelor, statuile bisericii San Giovanni din Lateron ; măreaţa cupolă a sfîntului Petru, pe măsură ce te îndepărtai de ea se înălţa tot mai sus şi mai sus, rămînînd, în cele din urmă, singură să domine peste întreaga jumătate a orizontului după   ce

oraşul dispărea cu desăvîrşire.
îi plăcea mai mult să privească aceste cîmpii de pe terasa vreunei vile din Frascati sau Albano în ceasurile cînd asfinţea soarele. Atunci, ele păreau o mare nemărginită strălucind printre balustradele întunecate ale teraselor, pierzîndu-se îndepărtare; pantele line şi liniile se mistuiau în lumina învăluitoare. La început, ele mai păreau verzui şi se mai vedeau ici-colo mormintele şi arcurile împrăştiate; apoi se acopereau cu un galben deschis, jucau abia scoţînd la iveală ruinele antice şi deveneau, în cele din urmă, tot mai purpurii pînă înghiţeau şi cupola gigantică, astfel contopindu-se într-o culoare unică de un vişiniu-închis. Numai fîşia aurie a mării, sclipind în depărtare, le mai despărţea de orizontul la fel de împurpurat. Nicăieri şi niciodată nu i se

.
jntîmplase să vadă o cîmpie prefăcîndu-se în mare de jăratic, aşa cum numai cerul se preface de obicei. Multă vreme, prin-:ţul stătea plin de o nespusă îneîntare în faţa acestei privelişti; după aceea, rămînea aşa, în neclintire, fără să se mai minuneze, uita de toate cînd soarele începea să asfinţească şi cînd orizontul se întuneca repede, cînd chipul întunecat al serii se lăsa peste toate, iar deasupra ruinelor se ridicau, într-o fîntînă ţîşnitoare de foc, musculiţele luminoase şi nişte gîze greoaie- înaripate, cunoscute sub numele de diavoli, îl loveau fără rost în ochi. ,Abia atunci se simţea cuprins de răceala nopţii meridionale; grăbea spre străzile oraşului de teama frigurilor palustre din Sud. Astfel îşi petrecea el viaţa — în contemplarea naturii, a artei şi a monumentelor antichităţii. în mijlocul acestei vieţi, simţi mai mult ca oricînd dorinţa de a pătrunde mai adînc în istoria Italiei; pînă atunci, cunoscuse numai episoade şi fragmente. Fără istoria trecutului, prezentul i se păru incomplet şi se apucă nesăţios să cerceteze arhivele, analele şi tot felul de memorii. Acum putea să le citească nu cum le-ar fi citit cine ştie ce italian sedentar, care pătrunde cu trup şi suflet în evenimentele citite pierzînd astfel din ochi întregul, din pricina chipurilor şi întîmplărilor zilnice, ci el putea cuprinde cu o privire de ansamblu totul, în linişte, ca şi cum le-ar fi privit printr-o fereastră a Vaticanului. Călătoria făcută dincolo de graniţele Italiei şi cunoaşterea îndeaproape a vieţii şi a mişcării altor popoare şi state; toate îi arătau că a devenit multilateral şi atotcuprinzător şi-i slujeau la un control riguros al concluziilor. Citind, era şi mai uluit acum, şi mai puţin părtinitor în faţa măreţiei şi strălucirii epocii Renaşterii în Italia. îl uimea această dezvoltare atît de rapidă şi de variată a omului aflat pe un colţ de pămînt atît de strîmt, realizată printr-un avînt atît de impetuos al tuturor forţelor. Vedea cum omul era în fierbere, cum fiecare oraş vorbea în limbajul lui, cum fiecare oraş îşi avea tomurile cu istoria Iui — vedea cum au apărut simultan feluritele forme de guvernare şi de situaţie de drept a cetăţenilor. Erau republici frămîntate, alcătuite din caractere puternice şi nesupuse, dominate de despoţi cu puteri nemărginite; un oraş întreg de negustori maiestuoşi prins în reţeaua de iţe ascunse ale stăpî-nirii sub fantoma puterii unice a dogelui; străini chemaţi printre băştinaşi; presiuni şi rezistenţe puternice în sînul unui oarecare orăşel neînsemnat; străluciri aproape ca de basm înconjurînd duci şi monarhi, stăpîni peste nişte pămînturi minuscule; mece-

naţi, protectori şi tirani, o sumedenie de oameni mari, toţi în conflict unii cu alţii; lira, compasul, spada şi paleta; catedrale înălţate în mijlocul luptelor şi tulburărilor;duşmănii, răzbunări sîngeroase, trăsături de mărinimie şi o sumedenie de întîmplări ca în romane, petrecute în viaţa privată, în mijlocul vîrtejului vieţii politice şi obşteşti, minunatele legături dintre toate acestea alcătuind o uluitoare dezvăluire a tuturor laturilor vieţii politice şi private, o

trezire a tuturor elementelor componente ale omului într-un cerc cum nici că se poate mai îngust, treziri care aiurea se pot petrece numai în cercuri largi şi pe teritorii întinse. Şi toate au trecut brusc, au dispărut, încremenite ca o lavă stinsă, de care Europa se descotorosise demult, scoţîndu-şi-le din minte ca pe nişte vechituri. Nicăieri, nici măcar în ziare, biata Italie nu-şi arăta fruntea lipsită de prestigiu, de însemnătate politică şi de înrîurire asupra lumii.

„Să fie oare adevărat că faima Italiei n-are să mai renască niciodată? se întreba prinţul. Nu se află oare mijlocul de a i se reda iar strălucirea de odinioară?" Şi îşi aduse aminte de vremea cînd era la universitatea din Lucea şi visa la reînnoirea gloriei ei trecute; gînd drag tineretului care visa la acest lucru cu naivitate şi candoare, cu un pahar dinainte. Abia acum îşi dădea el seama cît de miop era tineretul şi cît de miopi sînt unii politicieni, care aduc reproşuri poporului, învinuindu-l de lene şi nepăsare. Cuprins de tulburare, simţi în toate astea mîna divină a providenţei, hotărînd de sus cursul evenimentelor din lumea întreagă şi în faţa căruia omul se prăbuşeşte mut în ţărînă. Această mînă îl chemase cîndva din mijlocul mulţimii care-l prigonea pe bietul cetăţean genovez, care şi-a ucis singur patria descoperind lumii un pămînt necunoscut şi noi şi largi drumuri. Atunci, orizontul lumii s-a deschis. Europa a început să se mişte şi să clocotească într-un avînt uriaş, în jurul lumii au pornit corăbii, punînd în mişcare forţele puternice ale nordului. Mediterana a rămas pustie. Italia s-a împotmolit ca albia mîlită a unui rîu şi toată lumea o ocolea. Veneţia îşi oglindeşte palatele stînse în valurile Adriaticei şi o jale sfîşietoare cuprinde inima străinului cînd vreun gondolier gîrbov îl poartă pe sub zidurile pustii şi pe sub balustradele năruite ale mutelor balcoane de marmoră. Şi Ferrara amuţeşte şi te sperie prin sălbatica tristeţe a palatului ducal. Pe tot întinsul Italiei, privesc pustii turnurile aplecate şi minunile arhitecturii ei, trezite în mijlocul unei generaţii nepăsătoare. Pe străzile ei, cîndva atît de zgomotoase, răsună

«coul şi cîte un biet *veturino* trage dinaintea unei *osteria* murdare, aciuiată într-un palat splendid. Italia s-a pomenit în zdrenţe de cerşetoare şi flendurile regeştei ei îmbrăcăminţi, care îşi pierduseră strălucirea, atîrnă acum ca nişte otrepe colbăite.

Cuprins de o milă puternică, prinţul era gata să izbucnească în plîns. îi veni însă un gînd măreţ şi se linişti; un sentiment mai adînc îi zicea că Italia nu murise, că dominaţia ei veşnică se mai simţea asupra întregii lumi; nimic nu i se putea împotrivi; marele ei geniu va pluti asupra întregii lumi deapururi. Acest geniu legase de sufletul ei soarta Europei şi dusese lumina credinţei în pădurile ei întunecoase; îşi întinsese ghiara civilă pînă în cele mai îndepărtate ţinuturi asupra omului care trăia ca un sălbatic; făcuse să înceapă acolo pentru întîia dată clocotul comerţului mondial. Prin politica«i îndemînatică şi a complexităţii resorturilor civile, se ridicase apoi în toată strălucirea minţii, cu fruntea încinsă de coroana sfîntă a poeziei şi chiar şi în vremea cînd influenţa ei politică era pe cale să dispară tot mai desfăşura peste întreaga lume minuni triumfătoare în domeniul artelor, dăruind omului plăceri încă necunoscute şi simţăminte dumnezeieşti, care nu-i mai izvorîseră pînă atunci din adîncul sufletului. Dar chiar şi după ce veacul artei a trecut şi oamenii adînciţi în calcule şi-au mai răcit interesul pentru el, suflul acestui veac mai adia şi se mai împrăştia peste lume în gemetele asurzitoare ale muzicii: pe malurile Senei, Nevei, Tamisei, Moscovei, ale Mării Mediterane şi Mării Negre, în zidurile Algerului şi pe insulele îndepărtate, pînă nu demult încă sălbatice, răsună aplauze frenetice pentru cîntăreţi cu glasurile răsunătoare. în sfîrşit, veacul acesta, chiar prin vechimea şi ruinele lui, domină şi azi atotputernic.Măreţele minuni ale arhitecturii lui au rămas ca nişte fantome să mustre Europa pentru gustul ei, pentru luxul ei ieftin, mărunt, şi pentru fărîmiţarea în jucării a gîndurilor. însăşi întrunirea aceasta

minunată a unor lumi apuse şi splendoarea legăturii lor cu natura veşnic înfloritoare, toate fiinţează numai ca să trezească lumea, ca locuitorul nordului să-şi închipuie cîteodată, ca prin vis, Sudul, ca acest vis să-l smulgă din mijlocul vieţii lui reci, închinate unor ocupaţii care împietresc sufletul — să-l smulgă de acolo, făcînd să-i scapere pe neaşteptate dinaintea ochilor strălucitoarea şi îndepărtata perspectivă a unei nopţi cu lună la Coliseu, la Veneţia splendidă şi muribundă; să-i apară strălucirea, nevăzută

191

aiurea, a cerului şi sărutul cald al aerului minunat — ca măcar o singură dată în viaţă să se simtă un om minunat...

Intr-o clipă solemnă ca asta, prinţul uita de ruina patriei şi vedea în toate mlădiţele unei vieţi veşnice, ale unui viitor veşnic mai bun, pe care veşnicul creator îl pregăteşte veşnic lumii. în asemenea clipe, se gîndea adesea la însemnătatea poporului italian. Vedea în acest popor un material încă virgin, care nu jucase nici un rol în istoria plină de strălucire a Italiei. Pe paginile istoriei îşi trecuseră numele papii şi familiile aristocratice; poporul însă rămînea în umbră. El nu fusese atras pînă acum în curentul intereselor care se mişcau înăuntrul sau în afara lui. Cultura nu se atinsese pînă atunci de el şi nu făcuse să ţîşnească vîrtejul forţelor ascunse. Firea lui avea ceva copilăresc de nobil. în numele mîndriei de roman, parte din populaţie nu intra niciodată în legături matrimoniale cu străinii. Aceste trăsături de caracter, alcătuite dintr-un amestec de bunătate şi patimă, arătau firea deschisă. Un roman nu uita niciodată nici răul, nici binele. Bun sau rău, risipitor sau zgîrcit, virtuţile şi cusururile romanului se află în straturi native şi nu s-au amestecat aşa cum se amestecă şi se manifestă, în forme neprecise, la oamenii cultivaţi care, sub stăpînirea supremă a egoismului, au cîte puţin din toate patimile. Necumpătarea şi pornirea de a se risipi fără precupeţire — trăsături caracteristice popoarelor puternice — aveau pentru el însejnnătatea lor; ca şi veselia lor luminoasă şi neprefăcută pe care n-o au azi alte popoare; pe oriunde umblase prinţul, i se păruse că toţi căutau să desfete poporul. Aici, dimpotrivă, poporul se desfăta singur. Poporul voia să ia parte la toate şi cu greu îl putea cineva opri în timpul carnavalului, cînd e gata să cheltuiască, într-o săptămînă şi jumătate cît ţine carnavalul, tot ce a pus de o parte într-un an; ba poate da totul numai pentru un singur costum. Se va travesti în paiaţă, în femeie, în poet, în doctor, în conte, va trăncăni verzi şi uscate şi va ţine discursuri şi celor ce-l ascultă şi celor ce nu-l ascultă. Veselia asta îi cuprinde ca un vîrtej pe toţi, de la copil şi pînă la omul de patruzeci de ani. Cel de pe urmă sărac, care n-are ce pune pe el, îşi întoarce haina pe des, îşi mîn-jeşte faţa cu cărbune şi fuge să se amestece şi el în mulţimea pestriţă. Şi asta e la el ceva firesc; nu s-apucă de astfel de lucruri fiindcă e beat, căci dacă li se va întîmpla să întîlnească pe stradă un om beat, îl vor fluiera. Dealtfel, la oamenii aceştia, instinctul şi sentimentul artistic sînt înăscute. Prinţul văzuse cum o

192

femeie simplă arăta unui pictor o greşeală în tabloul pe care acesta îl picta; mai văzuse cum acest sentiment al frumosului se exprima în straiele pitoreşti pe care le purta lumea şi în podoabele bisericeşti; văzuse cum împodobise poporul, la Gensanno, străzile cu covoare de flori şi cum petalele multicolore se prefăceau în umbre şi culori, iar pe caldarîm apăreau tot felul de desene, steme ale cardinalilor, portretul papei, monograme, chipuri de păsări, de fiare şi arabescuri. Cum în ajun de paşti, *pizzicaroli,* negustorii de tot felul de bunătăţi, îşi împodobeau prăvălioarele. Jamboanele, tot soiul de cîrnaţi, băşicile de porc albe, lămîile şi frunzele se prefăceau într-un mozaic care acoperea tavanurile; rotocoale de parmezan şi de alte brînzeturi, clădite una peste alta, alcătuiau coloane; luminările de seu tiveau ca nişte ciucuri perdelele de mozaic, care

drapau pereţii interiori; turnate din untura albă ca zăpada, se ridicau statui întregi, alcătuind grupuri cu subiecte luate din istoria creştinătăţii sau din biblie, pe care privitorul uimit le credea săpate în alabastru.întreaga prăvălioară se transforma într-un templu luminos, strălucind în stele aurite şi luminat cu iscusinţă de lămpi cu ulei atîrnate de tavan, care făceau să se răsfrîngă în oglinzi grămezi nesfîrşite de ouă. Pentru a le aşeza pe toate astea, trebuia gust şi *pizzicarolo-ul* nulefăcea cu gîndul la cine ştie ce cîştijg, ci pentru a-i minuna pe alţii şi pentru a se minuna singur. în sfîrşit, poporul acesta are sentimentul demnităţii. Se numeşte ii *popolo*[1]) şi nu plebe, popor care are în fire trăsăturile de caracter ale celor dintîi *quiriţi.* Pe acest popor nu l-au putut strica nici străinii veniţi peste el, acei străini care corup de obicei popoarele inactive şi zămislesc prin ta-verne, şi pe drumuri, cea mai dispreţuită clasă de oameni, după care călătorul judecă întreg poporul. Pînă şi absurditatea deciziilor guvernamentale, această groază de legi fără nicio legătură între ele, apărute de-a lungul timpurilor pe urma legăturilor dintre oameni, care n-au fost abrogate nici pînă în ziua de azi şi printre care se găsesc edicte chiar şi din vremea vechii republici romane, nici ele n-au reuşit să desrădăcineze din popor înaltul simţămînt de dreptate. Acest popor osîndeşte pe cel cu pretenţii nedrepte, fluieră coşciugul mortului şi se înhamă, plin de mărinimie, la dricul care duce trupul unui mort drag. Pînă şi faptele clerului, adesea dezmăţate şi care aiurea ar fi dat naştere viciului, mai că nu au nici o înrîurire asupra acestui popor. El ştie

•) Poporul (în limba italiană). (N. trad.)

să deosebească religia de interpreţii ei făţarnici şi nu s-a molipsit de gîndul rece al necredinţei. In sfîrşit,pînă şinevoia şi sărăcia, soarta inevitabilă a unui stat rămas locului, nu-l duc la săvîr-şirea unor fărădelegi mîrşave. Poporul e vesel şi le rabdă pe toate, şi numai în romane şi în povestiri se înjunghie oamenii pe stradă. Toate acestea îi arătau prinţului puterile deslănţuite ale unui popor puternic şi virgin, pentru care se pregătea parcă un cîmp vast de acţiune în viitor.

Parcă dinadins, cultura europeană nu s-a atins de acest popor şi nu i-a sădit în piept recea ei perfecţiune. Pînă şi guvernul clerical, această fantomă ciudată a timpurilor demult apuse, a rămas parcă anume ca să apere poporul de influenţe străine, pentru ca nimeni dintre ambiţioşii lui vecini să nu-i atingă personalitatea, pentru ca mîndrul lui caracter naţional să poată fi păstrat în tihnă pînă la timpul sorocit. Şi apoi, aici la Roma, nu simţeai nimic mort. Pînă şi ruinele, pînă şi splendida sărăcie a oraşului nu-ţi trezeau sentimentul pătrunzător şi apăsător de care e cuprins omul, fără voie, cînd contemplă monumentele unei naţiuni pe moarte. Dimpotrivă, aici, aveai sentimentul unei linişti senine şi solemne. Şi, de fiecare dată cînd se gîndea la toate acestea, prinţul se lăsa fără voie pradă gîndurilor şi începea să dea cu-vîntului „Roma eternă" o semnificaţie tainică.

Rezultatul acestor gînduri era că prinţul căuta tot mai mult să-şi cunoască poporul. îl urmărea pe străzi şi prin cafenelele care îşi aveau fiecare vizitatorii săi: întruna veneau anticarii, în alta puşcaşii şi vînătorii, în a treia servitorimea cardinalilor, în a patra pictorii, tot tineretul Romei şi lumea elegantă a oraşului; îlurmărea în *osterii,* în adevăratele *os terii* romane, în care nu intrau străinii şi unde un *nobile* roman se aşeza cîteodată alături de un *minerite* şi unde, în zilele călduroase, toţi îşi scoteau haina şi cravata; îl urmărea în bietele taverne pitoreşti din afara oraşului, eu ferestre fără geamuri, unde romanii veneau în grupuri sau cu familiile să mănînce sau,după cum spun ei: *far allegria*[1]). Se aşeza şi mînca alături de ei, se amesteca bucuros în vorba lor şi se minuna adesea de judecata lor simplă şi sănătoasă ca şi de originalitatea vie a

povestirilor acestor orăşeni simpli şi fără cultură. Dar cel mai bun prilej de a-l cunoaşte îl ofereau ceremoniile şi sărbătorile, cînd întreaga populaţie a Romei iese la suprafaţă şi-ţi arată deodată o mulţime nesfîrşită de frumuseţi nebă-

*) Să se mai înveselească (în limba italiană). (N. trad.)

nuite, frumuseţi ale căror chipuri le întîlneşti numai în basoreliefuri şi în antologiile poeziei antice. Privirea adîncă, umerii de alabastru, părul ca smoala, ridicat în mii de feluri în creştetul capului sau lăsat pe spate, străpuns pitoresc de cîte o săgeată de aur, mîinile, mersul mîndru, toate erau trăsăturile şi semnele unei frumuseţi clasice severe şi nu ale unui farmec uşor de femeie graţioasă. Aici, în Roma, femeile păreau aidoma clădirilor italiene: sau erau palate sau cocioabe sau splendide sau urîte; ceva de mijloc nu găseşti, căci femei drăguţe nu există. Prinţul le admira cum admiri versurile unui poem minunat care ies din rîndul celorlalte versuri şi-ţi învăluie sufletul într-un fior înviorător.

Curînd însă în această admiraţie se amestecă un alt sentiment care intră cu celelalte în luptă puternică şi acest sentiment îi trezi în fundul sufletului patimi omeneşti puternice, punînd la cale o răscoală democratică împotriva înaltei supremaţii a sufletului. Asta, din pricină că o văzuse pe Annunziata. în acest fel, am ajuns, însfîrşit, la acel chip senin care luminase începutul povestirii noastre. Era în timpul carnavalului.

— Azi, nu mă duc pe Corso, — spuse prinţul ieşind din casă către *mzestro di casa.* — Mă plictiseşte carnavalul. Mai mult îmi plac sărbătorile de vară şi ceremoniile...

— Parcă acesta-i carnaval! — spuse bătrînul. — Acesta-i carnavalul copiilor. îmi aduc aminte de carnavalurile vechi, cînd pe tot Corso nu era o singură trăsură şi toată noaptea răsuna muzica pe străzi, cînd pictorii, arhitecţii şi sculptorii născoceau tot felul de grupuri şi de istorii întregi, cînd poporul — mă înţelegi, prinţe! — cînd întreg poporul: poleitorii, înramatorii, mozaicarii, femeile splendide,toată signoria, toţi nobilii veneau toţi, toţi... *o quanta allegria...* [x]) Atunci, carnavalul era carnaval! Dar azi? Ce carnaval mai e acum? Ehe! — continuă bătrînul şi Tidică din umeri. Adăugă: — Ehe! — Şi iar ridică din umeri. Numai după aceea încheie: — *E una porcheria*)*!

Apoi, prins de un avînt sufletesc, *maestro di casa* făcu cu

• mîna un gest neobişnuit de elocvent, însă se linişti pe locvăzînd

«ă prinţul nu mai era demult în faţa lui. El se şi afla în stradă.

Nevoind să ia parte la carnaval, nu luase cu el nici masca, nici

O, ce mai veselie! (în limba italiană). (N trad). O porcărie! (în limba italiană). (N. trad.)

13*

obrăzarul de sîrmă ci, înfăşurîndu-se doar cu pelerina, voi să-şi facă drum prin Corso, să ajungă în cealaltă parte a oraşului. Mulţimea era însă prea deasă. Nu apucase să-şi facă loc printre doi oameni, cînd îl şi cinsti cineva de sus, turnînd peste el făină. Un arlechin pestriţ, care trecea în zbor cu colombina lui, îl pocni cu pîrîitoarea peste umăr; confeti şi buchete de flori îi zburau în ochi; din amîndouă părţile, începură să-i bîzîie la ureche: într-o parte un conte, în cealaltă un medic, ţinîndu-i o lungă prelegere despre ce se găsea în intestinul lui gros. N-avea putere să-şi facă loc printre ei, căci mulţimea crescuse şi şirul de trăsuri, nare nu mai putea înainta, se oprise. Atenţia mulţimii fu atrasă de un îndrăzneţ care păşea pe nişte catalige înalte cît casa, riscînd în fiece clipă să fie doborît şi să se zdrobească de caldarîm. Dar, pe cît se pare, el nu se îngrijea de acest lucru. Căra în spi-care o sperietoare uriaşă, pe care o ţinea cu o mînă, iar în cealaltă avea un sonet scris pe o coală de hîrtie, cu o coadă cum au zmeele de

hîrtie şi ţipa cît îl ţinea gura: *„Ecco ii gran poeta mortal Ecco ilsuo sonetto colla codai"* („Iată-l pe marele poet mort! Iată-i sonetul cu coadă"[1]) !) îndrăzneţul făcu să se îndese aşa de tare lumea în urma lui, încît prinţul abia mai putea respira. In sfîrşit, toată lumea se luă pe urma poetului mort. Şirul de trăsuri porni, ceea ce îl bucură mult pe prinţ, cu toate că mişcarea mulţimii făcu să-i zboare pălăria din cap şi el se repezi s-o ridice. Ridicînd-o, ridică totodată şi ochii şi rămase încremenit. în faţa lui stătea o femeie nemaipomenit de frumoasă. Purta un costum alban scli-piitor şi mergea în rînd cu alte două femei, frumoase şi ele, care însă faţă de ea păreau ca noaptea faţă de zi. Era o minune în cel mai înalt înţeles al cuvîntului. Tuturor celorlalte nu le rămînea decît să pălească în faţa acestei străluciri. Privind-o, îţi puteai da seama de ce poeţii italieni asemuiesc femeile frumoase cu soarele. Era cu adevărat soare. O frumuseţe desăvîrşită. Toate frînturile de frumuseţe împrăştiate, care strălucesc la femeile frumoase ale lumii, s-au adunat laolaltă să întruchipeze această frumuseţe. Privind trupul şi bustul ei, înţelegeai îndată ce lipseşte trupului şi bustului celorlalte femei frumoase. în faţa părului ei des şi strălucitor, orice alt păr ar fi părut rar şi fără luciu. Mîinile ei erau parcă sortite să facă din oricine un pictor *şU*

*) în poezia italiană, există un gen de poezie cunoscut sub numele de *sonet cu coadă (con la coda),* tn care ideea, neavînd loc să fie dezvoltată în cuprinsul sonetului, necesită o adăugire care, de multe ori, e mai lungă decît tot sonetul. (N. aut.)

ca un pictor, le-ar fi admirat el deapururi, fără să îndrăznească să răsufle. Faţade picioarele ei, picioarele tuturor englezoaicelor, nemţoaicelor, franţuzoaicelor şi ale femeilor tuturor celorlalte naţiuni ar fi părut nişte beţe. Numai în statuile sculptorilor antici a mai fost păstrată înalta concepţie a frumuseţii. Era o frumuseţe deplină, creată anume ca să-i orbească pe toţi deopotrivă. Nu era uumaidecît nevoie de un gust deosebit. Toate gusturile trebuiau să se întîlnească, toate n-aveau decît să cadă în genunchi în faţa ei. Şi credinciosul, şi necredinciosul, nu puteau să nu îngenunche dinainte-i ca în faţa unei divinităţi apărute deodată. Prinţul văzu cum toată mulţimea strînsă acolo se uita numai la ea, cum femeilor li se zugrăvise fără voie pe feţe uimirea amestecată cu admiraţia, şi repetau toate, *o bella*[1])[1]. şi cum toţi cîţi erau acolo parcă se prefăcuseră în pictori şi se uitau fix doar la ea. Dar pe faţa femeii se putea citi numai atenţia pentru carnaval: ea se uita întruna la mulţime şi la măşti, fără să bage în seamă ochii aţintiţi asupra ei şi abia dacă auzea ce vor-beau la spatele ei bărbaţii cu surtuce de catifea, pesemne nişte rude ce le însoţeau. Prinţul începu să întrebe printre cei din jur cine putea fi această minunată frumuseţe şi de unde era. Dar drept răspuns, toţi ridicau din umeri şi spuneau: „Nu ştiu. Se vede că-i străină"[2]).

Nemişcat, ţinîndu-şi răsuflarea, prinţul o sorbea din ochi. în sfîrşit, frumoasa îşi îndreptă ochii adînci asupra lui, se fîstîci însă numaidecît şi-şi întoarse privirea în altă parte. îl trezi un ţipăt. Dinaintea lui, se oprise o căruţă uriaşă. Mulţimea de măşti, în bluze trandafirii, aflată în căruţă, îl strigă pe nume şi începu să-l împroaşte cu făină în timp ce strigau prelung: „U-u-uuu !"

într-o clipă, se trezi presărat din cap pînă în picioare cu pulberea albă, în hohotele de rîs ale mulţimii, care se strînse roată în jurul lui. Alb ca neaua pînă şi pe gene, prinţul fugi repede acasă să-şi schimbe hainele.

Ca să ajungă acasă şi să se schimbe, nu-i mai rămăsese decît un ceas şi jumătate pînă la „Ave Măria". Dinspre Corso, se întorceau carete goale. Cei ce şezuseră în ele se mutaseră în balcoane, de unde priveau la mulţimea care nu înceta să se plimbe în aşteptarea curselor de cai. La cotitura unei străzi care dădea în Corso,

r) Ce frumoasă! (In limba italiană). (N. trad.)

) Locuitorii Romei numesc pe toţi cei care nu locuiesc în oraş — străini (forestieri), chiar dacă stau numai la o depărtare de 10 mile de oraş (N. red. ruse)

întîlni o căruţă plină de bărbaţi în surtuce şi de femei cu feţele strălucitoare, cu cununi de flori în cap, şi cu tamburine şi timpane în mîini. Căruţa care, pesemne, se întorcea acasă plină de Voioşie, avea loitrele împodobite cu ghirlande de flori, iar obezile şi spiţele roţilor împletite cu crenguţe verzi. Inima i se opri în loc cînd o văzu în căruţă, printre aîte femei, pe frumoasa care îl uimise. Un rîs sclipitor lumina faţa femeii. Căruţa trecu pe lîngă el în zbor, în chiote şi cîntece. Cel dintîi lucru pe care prinţul ar fi vrut să-l facă era să alerge după căruţă, drumul însă i-a fost tăiat de un întreg cortegiu de muzicanţi: trăgeau o vioară uriaşă aşezată pe şase roţi. Un om încălecase gîtul viorii, iar altul, mer-gînd alături, purta un arcuş uriaş pe cele patru frînghii întinse pe vioară în chip de coarde. Pesemne că această vioară costase mulţi bani, caznă şi timp. în capul alaiului mergea o tobă gigantică. Mulţimea de oameni şi de copii se ţinea scai de cortegiul muzicanţilor, pe care îl încheia un *pizzicarolo,* vestit în toată Roma pentru rotunjimile lui, în mînă cu un clistir înalt cît o clopotniţă. Cînd cortegiul trecu şi strada rămase liberă, prinţul îşi dădu seama că era nu numai prea tîrziu, dar ar fi fost o prostie să mai fugă după căruţă, mai ales că nici nu ştia pe ce drum apucase. Totuşi, nu putea renunţa la gîndul de a o căuta. In închipuirea lui, mai stăruia încă rîsul acela sclipitor şi gura întredeschisă cu două minunate şiruri de dinţi: «Asta nu-i o femeie, ci o scăpărare de fulger, îşi tot spunea el şi adăuga cu mîndrie: E o romană! o femeie ca asta nu putea să se nască decît la Roma ! Trebuie s-o văd neapărat. Nu ca s-o iubesc! Asta nu. Ci numai să mă uit la ea, la întreaga ei făptură, la ochii ei, la mîinile ei, la degetele ei, la părul ei strălucitor. Nici n-aş vrea măcar s-o sărut, ci numai să mă uit la ea. Şi ce-i cu asta? Aşa trebuie să şi fie, e doar în firea lucrurilor. Ea n-are dreptul să-şi ascundă frumuseţea şi să plece cu ea. Frumuseţea desăvîrşită e dată în lume ca s-o poată vedea oricine, pentru ca oricine să poată păstra în veci în inimă ideea despre această frumuseţe. De-ar fi fost numai frumoasă şi nu o perfecţiune supremă, ar fi avut dreptul să aparţină cuiva care s-o ducă undeva într-un pustiu şi s-o ascundă de lume. Dar frumuseţea desăvîrşită trebuie să fie văzută de toţi. A clădit oare vreodată vreun arhitect un templu splendid într-o stradelă îngustă? Nu! El îl înalţă într-o piaţă deschisă, aşa ca oamenii să-l poată privi şi admira din toate părţile. „De asta se aprinde opaiţul? a spus divinul învăţător, ca să-l ascunzi sau ca să-l pui sub masă?" Nu. Opaiţul se aprinde ca să fie pus
198
pe masă, aşa ca toată lumea să-l vadă şi să umble în lumină. Nu! Trebuie numaidecît s-o văd!»

Astfel chibzui prinţul şi cîntări multă vreme, fără să se poată hotărî la ce mijloc să se oprească pentru a-şi atinge ţinta, în sfîrşit, păru că s-a hotărît şi se îndreptă repede către una din multele străzi de la marginea Romei, unde nu găseşti nici chiar acele palate de cardinal cu steme colorate pe panouri ovale de lemn prinse de pereţi, unde deasupra fiecărei ferestre sau uşi ale căsuţelor înguste vezi prins numărul casei; pe acele străzi cu cal-darîm plin de gheburi şi unde, dintre toţi străinii, vine aici numai cîte un mehenghiu de pictor neamţ cu un scăunelpliant şi cu cutia de vopsele, sau vreun ţap, rătăcit rămas în urma vre-unei turme de capre care trece pe acolo şi se opreşte să se uite cu uimire să vadă ce stradă o mai fi şi aceea... Aici răsună sporovăială sonoră a femeilor romane: de la toate ferestrele, se aud vorbe şi dicuţii. Aici, totul e sincer şi trecătorul poate afla absolut toate tainele casei. Pînă şi mama şi fiica nu vorbesc între ele decît cu capetele scoase în stradă. Bărbaţi nu vezi deloc aici. Nu se crapă bine de ziuă şi *siora* Susanna a şi deschis fereastra şi şi-a scos capul afară, apoi, din altă fereastră, se arată punîndu-şi fusta *siora* Grazia. Apoi deschide fereastra *siora* Nanna. Apoi se iveşte, în fereastra ei, *siora* Lucia pieptănîndu-şi

coada şi, în sfîrşit, *siora* Cecilia îşi scoate mîna pe fereastră ca sa-şi strîngă rufele întinse pe frînghie şi, cum această treabă îi ia prea mult timp, le şi pedepseşte pe loc, boţindu-le şi zvîrlindu-le pe jos cu vorbele; *„Che bestia"*[1]*)!* Aici, toate sînt vii şi toate clocotesc. Dintr-o fereastră zboară o gheată spre un fecioraş neastîmpărat sau spre un ţap care se apropie de un coş unde e culcat un copil de un an; cum se apropie, îndată începe a-l mirosi, aplecîn-du-şi capul, pesemne spre a lămuri pruncului ce înseamnă coarnele. Nu-i lucru pe care să nu-l ştie cineva aici! *Signorele* ştiu totul: de pildă, ce fel de băsmăluţă şi-a cumpărat *siora* Giu-dita, cine are azi peşte la masă, cine-i amantul Barbaruciei şi care capuţin spovedeşte mai bine. Rar se întîmplă să-şi dea cu părerea soţul, care stă de obicei în stradă, sprijinit de zid cu o pipă scurtă în dinţi; vorbindu-se de capuţin, socoate că-i neapărat nevoie să adauge şi el că: „Toţi sînt nişte escroci", după aceea, scoate mai departe fum pe nas. Aici nu intră nici o caretă decît doar cîte o cotigă amărîtă trasă de un măgar, aducînd făină bru-

Ce bestie! (în limba italiană). (N. trad.)

tarului, şi vreun asia somnoros care abia duce coşul plin de *brocoli* cu toate îndemnurile băieţilor care îi blagoslovesc cu pietre coastele nu prea gîdilicioase. Aici nu-s prăvălii; doar o dugheană unde se vinde pîine, frînghii şi damigene goale, şi o cafenea strimtă şi întunecoasă, cunoscută sub numele de Aurora, aflată la colţul străzii, de unde îl vezi ieşind oricînd pe *bottega,* care serveşte *signorilor* cafea sau ciocolată cu lapte de capră în nişte ca-fetiere mici de tinichea. Casele au cîte doi, trei şi chiar patru proprietari, dintre care numai unul are dreptul la casă pe viaţă, celălalt e stăpîn numai pe un etaj, cu dreptul de a se bucura de venit numai pe timp de doi ani, după care, potrivit unui testa-ment, etajul trebuie să treacă în stăpînirea lui *padre* Vicenzo pentru un răstimp de zece ani, căruia vrea totuşi să i-l ia o rudă de-a testatorului, care locuieşte la Frascati şi care a şi pornit din vreme o acţiune în acest sens. Erau aici şi proprietari care stăpînesc o singură fereastră a unei case şi alte două ale altei case, ale căror venituri le mai împărţesc cu un frate al lor, însă chiriaşul lipsit de scrupule nu plăteşte deloc chiria, aşa că aceste case sînt un izvor nesecat de procese şi devenituri pentru avocaţii şi curialii de care e plină Roma. Doamnele despre care am vorbit mai sus, atît cele de mîna întîia, pe care le onorezi cu numele lor pline, cît şi cele de mîna a doua pe care le strigi pe numele lor mic, toate aceste Tette, Tutti, Nanne n-au de cele mai multe ori, nici o îndeletnicire; sînt fie neveste de avocat, fie de mici slujbaşi, fie de negustoraşi, de salahori, de *faquino*[1]*)* şi, de cele mai multe ori, sînt neveste de cetăţeni fără ocupaţie, care ştiu doar să se drapeze frumos într-o pelerină nu prea de nădejde.

Multe din *signore* servesc drept model pictorilor. Găseşti aici tot felul de modele. Cînd se întîmplă să aibă bani, ele petrec bine în vreo *ostene* cu bărbaţii lor şi cu o ceată întreagă de prieteni, iar cînd n-au bani, se uită pe fereastră şi nu se plictisesc deloc. Acum, strada era mai liniştită ca de obicei, fiindcă unii dintre locatari se amestecaseră în mulţimea norodului de pe Corso. Prinţul se apropie de uşa veche a unei căsuţe, o uşă cu atîtea găuri că pînă şi stăpînul băga de nenumărate ori cheia în ele pînă să nimerească în gaura broaştei; era tocmai gata să apuce inelul cînd auzi deodată cuvintele:

— *Sior* principe doreşte să-l vadă pe Peppe?

Hamal (în limba italiană). (N. trad.)

Prinţul se uită în sus. De la o fereastră a

ii privea *siora* Tutta.

— Auziţi-i gura! — spuse *siora* Susanna de la o fereastră de peste drum. — Poate că prinţul n-a venit deloc să-l vadă pe Peppe.

— Nu-i aşa, prinţe, că aţi venit să-l vedeţi pe Peppe? Nu-i aşa că de asta aţi venit? Ca să-l vedeţi pe Peppe?
— Ce Peppe? Care Peppe? — urmă *siora* Susanna, gesticu-lînd cu amîndouă braţele: — Pesemne că nu are altceva mai bun de făcut decît să se gîndească la Peppe? Acum e timpul carnavalului! Prinţul se va duce mai bine cu *cugina* lui, marchiza Mentelli, cu prietenii lui, cu careta, la bătaia de flori sau în împrejurimile oraşului *far allegria...* Ce Peppe? Care Peppe?
Prinţul se miră cînd auzi atîtea amănunte asupra felului în care îşi petrecea timpul, dar n-avea de ce să se mire, fiindcă *siora* Susanna ştia totul:
— Nu stimatele mele *signore.* E adevărat că vreau să-l văd pe Peppe.
La aceasta, prinţul primi răspuns de la *signora* Grazia care îşi scosese demult capul pe o fereastră de la primul etaj şi asculta. Ea răspunse ţocăind uşor din limbă şi mişcînd viu arătătorul încolo şi-ncoace — semn obişnuit de negare la femeile romane — apoi adăugă:
— Peppe nu-i acasă.
— Dar poate ştiţi unde s-a dus ?
— Ei! Unde s-a dus? — repetă *siora* Grazia, aplecîndu-şi capul pe umăr. — S-ar putea să fie la *osterie,* în piaţa de la fîn-tînă. Trebuie să-l fi chemat cineva şi atunci se vede că o fi plecat. *Chi Io sa?* (Cine îl ştie?)
— Dacă prinţul vrea să-i spună ceva, — urmă *siora* Bar-barucia de la fereastra de *cis-a-cis* în timp ce-şi prindea cercelul la o ureche, — să-mi spună mie ce are de spus, că-i transmit eu.
„Ei, numai asta nu!" îşi zise prinţul şi-i mulţumi pentru amabilitate.
în timpul acesta, de după colţul străzii, se ivi un nas uriaş, mînjit, ca un topor, atîrnînd deasupra buzelor şi a feţei care îl urmau îndeaproape. Era chiar Peppe în persoană.
— Iată-l pe Peppe! — strigă *siora* Susanna.
— Iată, vine Peppe, *sior prîncipel* — strigă cu însufleţire, din fereastra ei, *signora* Grazia.. •
201
— Vine! Vine Peppe! — dădu glas tocmai din colţul străzii *siora* Cecilia.
— Principe! Principe!... Uite-l pe Peppe, uite-l pe Peppe! *(Ecco Peppel Ecco Peppel...)* — ţipau copiii de pe stradă.
— îl văd, îl văd! — spuse şi prinţul, asurzit de această gălăgie.
— Iată-mă, *eccelenza*[1]*)*!... Iată-mă-s !... — spuse Peppe, sco-ţîndu-şi pălăria.
Pesemne că Peppe apucase să guste şi el puţin din plăcerile carnavalului, căci haina îi era mînjită într-o parte cu făină. Tot şoldul şi spatele îi erau parcă spoite cu var; pe pălăria ruptă, şi pe întreaga faţă, parcă avea înfipte cuie albe. Acest Peppe se deosebea de restul oamenilor, în primul rînd, prin aceea că rămăsese toată viaţa cu diminutivul de Peppe şi, cu toate că încărunţise, nu izbutise să ajungă să i se spună Giuseppe. Peppe făcea parte chiar dintr-o familie bună, dintr-o casă de neguţător bogat, însă ultima casă care-i mai rămăsese îi fusese luată în urma unui proces. Dealtfel, chiar tatăl său, care, cu toate că i se spunea *sior* Giovanni, era şi el un om în felul lui Peppe şi îşi mîncase pînă şi ultima brumă de avere, aşa că Peppe ajunsese să tragă mîţa de coadă ca mulţi alţii, adică trăia cum se nimerea: ba se tocmea servitor la un străin oarecare, ba alerga prin oraş pentru vreun avocat, ba făcea curăţenie în atelierul unui pictor, ba era paznic la vreo vie sau vilă şi pe măsură ce schimba locul, se. schimba necontenit şi haina de pe el. Uneori, îl întîlneai pe stradă purtînd o pălărie rotundă şi cu surtuc larg; altă dată, într-un halat strîmt, crăpat în două-trei locuri şi cu mîneci atît de înguste încît mîinile lui lungi păreau nişte mături. Uneori, se ivea încălţat cu ciorapi şi pantofi de popă, alteori, îl Vedeai într-o-haină, de a cărei origine cu greu îţi puteai da seama, cu atît mai mult cu cît toate le îmbrăca de-a-ndoaselea. Uneori puteai crede, nici mai mult nici mai

puţin, că-şi trăsese surtucul în loc de pantaloni şi-l legase în spate cum putuse mai bine. Peppe era cel mai inimos executant al celor mai deosebite însărcinări, pe care le îndeplinea de cele mai multe ori în chip cu totul dezinteresat. De pildă, căra să vîndă tot felul de vechituri pe care i le dădeau doamnele de pe strada lui, uneori nişte tomuri în pergament ale vreunui abate ori ale unui anticar ruinat, sau tabloul vreunui pictor; dimineţile, se ducea pe la diferiţi abaţi să le ia

Excelenţă (în limba italiană). (N. trad.)

pantalonii şi ghetele la el acasă, la curăţat şi uita să-i mai ducă înapoi la vreme, din pricina surplusului de rîvnă de a-l servi pe cine ştie care al treilea ieşit în cale, lăsîndu-i pe abaţi toată ziua sub arest în casă fără pantofi şi pantaloni. Cîteodată, se întîmpla să-i cadă în mînă banii bunicei, pe care îi administra după obiceiul în floare la Roma, adică pentru a doua zi nu-i mairămînea o leţcaie. Şi nucă i-ar fi cheltuit pentru plăcerile lui sau pe mîncare, ci toţi banii se duceau pe loterie, de care era mare amator. Nu era număr pe care să nu-l fi încercat. Cea mai neînsemnată întîmplare de fiecare zi avea pentru el cea mai deosebită însemnătate. De se întîmpla să găsească pe stradă un nimic oarecare, căuta de îndată în cartea de vise sub ce număr e trecut acolo obiectul găsit, ca să alerge numaidecîtla loterie să-l ia. I se arătase altă dată în vis cum că satana —pe care dealtfel, cine ştie din ce cauză, îl visaregulat la începutul fiecărei primăveri — îl trăsese de nas peste acoperişurile tuturor caselor, începînd de la biserica *San-Ignatio,* de-a lungul întregului Corso, pe stradela *Tre Ladroni*[1]*),* apoi pe *Via della Stamperia*[z]*)* şi se oprise în sfîrşit în faţa bisericii *Trinita*[3]*)* spunîndu-i: „Uite, Peppe, asta ţi-e pedeapsa pentru că te-ai rugat sfîntului Pancratie: biletul tău n-are să cîştige." Acest vis fusese prilejul unor nesfîrşite discuţii dintre *siora* Cecilia şi *siora* Susanna, la care luă parte aproape toată strada. Peppe însă îi găsi dezlegarea în felul său. Alergă numaidecît la cartea de vise şi află că dracul e însemnat cu numărul 13, nasul cu numărul 24, iar sfîntul Pancratie cu 30, aşa că, chiar în dimineaţa aceea, cumpără tustrele numere. Apoi le adună pe toate şi, cum totalul făcea 67, îşi cumpără şi acest număr. Nu-i ieşi nici unul, ca de obicei. Altă dată, i s-a întîm-plat să se certe cu unpodgorean,*sior* Rafaelo Tomacelli, un roman gras. De ce s-o fi certat, numai dumnezeu ştie, dar amîndoi răcneau gesticulînd straşnic şi, pînă la urmă, păliră amîndoi la faţă, semn groaznic la care de obicei îşi scot speriate capul pe fereastră toate femeile, iar trecătorul căuta să ocolească cît mai pe departe, semn că treaba a ajuns, în sfîrşit, la cuţite. Şi, într-adevăr, grăsanul de Tomacelli îşi şi vîrîse mîna în jambiera de piele care îi strîngea pulpa groasă să scoată cuţitul şi-i spuse lui Peppe: „Ai oleacă răbdare, cap de viţel, că-ţi arăt eu ţie!" Insă deodată,

[1]) Trei tilhari (în limba italiană). (N. trad.)

•) Calea tipografilor (în limba italiană). (N. trad.)

*) Treimea (în limba italiană). N. trad.)

Peppe se bătu cu palma peste frunte şi o şterse de pe cîmpul de bătaie. îşi adusese aminte că nu luase niciodată un bilet cu numărul capului de viţel. Căută în carte numărul capului de viţel şi dădu fuga la biroul de loterie, aşa că toţi cîţi se pregătiseră să privească sîngeroasa scenă au rămas uimiţi de o purtare atît de neaşteptată, iar Rafaelo Tomacelli, care-şi vîrîse cuţitul înapoi în jambieră, nu ştiu multă vreme ce să facă şi, în sfîrşit, spuse: *Che uomo curiosol* (Ce om ciudat!) Faptul că nu-i ieşeau biletele şi pierdea banii nu-l neliniştea pe Peppe deloc. Era adînc încredinţat că avea să se îmbogăţească; de aceea, ori de cîte ori trecea pe lîngă vreo prăvălie, întreba preţul fiecărui lucru. Aflînd o dată că se vindea o casă mare, intră anume ca să vorbească cu vînzătorul, iar cînd cei care

îl cunoşteau începură să rîdă de el, le-a răspuns cu naivitate: „Ce-aţi găsit de rîs aici? Ce-aţi găsit de rîs? Doar n-am de gînd s-o cumpăr acum, ci cu timpul, cînd voi avea bani. Nu-i nimic de rîs aici ... Fiecare om trebuie să-şi facă rost de vreo avere ca să aibă ce lăsa apoi copiilor, bisericii, săracilor, cum şi pentru diferite alte treburi... *Chi Io sa?"*
Prinţul îl cunoştea demult. Pe vremuri, tatăl prinţului l-a tocmit chiar fecior, dar n-a trecut mult şi l-a dat afară pentru că şi-a ros cu totul livreaua doar într-o lună şi a azvîrlit pe fereastră dichisurile de toaletă ale bătrînului prinţ, împingîndu-le din nebăgare de seamă cu cotul.
— Ascultă, Peppe! — îi zise prinţul.
— Ce-mi porunceşte *eccelenza?*—îi răspunse Peppe, rămînînd locului cu capul descoperit. — Principele n-are decît să spună: „Peppe!" Şi eu am să-i răspund îndată.„Aicea-s!"Şi apoi, principele n-are de spus decît „Ascultă, Peppe!" Iar eu: *„Ecco me, eccelenza"*[1])!
— Uite, Peppe, ce serviciu trebuie să-mi faci tu acum... — Şi, zicînd aceste vorbe, prinţul se uită în jur şi văzu că toate *siorile* Grazii, Susanne, Barbarucii, Tette, Tutte, toate cîte erau acolo îşi scoseseră capul pe fereastră curioase, iar biata *siora* Ce-cilia mai că nu cădea de sus în stradă.
„Ei, proastă treabă!" îşi zise prinţul.
— Haide, Peppe, vino cu mine!
Şi, spunînd aceasta, porni înainte, iar Peppe o luă după el cu capul plecat şi vorbindu-şisingur:„Ei, femeile sînt curioase,fiind-că-s femei. De aceea-s curioase."
Aicea-s, excelenţă! (în limba italiană). (N. trad.)

Multă vreme au mers ei aşa, dînd dintr-o stradă în alta, fiecare cufundat în gîndurile lui. Iată cam la ce se gîndea Peppe: „Pesemne că prinţul are de gînd să-i dea o însărcinare şi poate încă una de seamă, de vreme ce nu voia să i-o spună de faţă cu toţi. Şi asta înseamnă că avea să-i facă un dar bun sau să-i dea bani. Dacă prinţul îi dădea bani, ce avea să facă cu ei? Să-i dea lui *sior* Servilio, cafegiul, căruia îi era dator de multă vreme? Fiindcă *sior* Servilio avea să-i ceară datoria chiar în cea dintîi săptămînă a postului. *Sior* Servilio îşi băgase toţi banii în vioara aceea gigantică de carnaval, la care lucrase cu mîna lui timp de trei luni ca să cutreiere cu ea toate străzile, şi acum se vede că, în loc să mănînce ied la frigare, *signor* Servilio va mînca numai *brocoli* fierţi în apă pînă va aduna iar bani din vînzarea cafelei. Sau să nu-i plătească lui *sior* Servilio datoria şi, în loc de asta, să-l poftească numai la masă la osteria, deoarece *sior* Servilio *e ii vero romano*[1]) şi, faţă de cinstea ce-i va face, se va arăta gata să mai aştepte cu datoria, apoi mai era şi loteria care trebuia să înceapă negreşit în săptămînă a doua a postului. Cum să facă însă să păstreze banii fără să afle de ei nici Giacomo, nici Petrucio, meşterul tocilar, care-i vor cere neapărat împrumut, fiindcă Giacomo îşi pusese amanet în ghetto, la jidovi, toate hainele, iar meşterul Petrucio, care îşi amanetase şi el toate hainele tot la jidovii din ghetto, rupsese ultima fustă şi ultima basma a nevesti-si, mascîndu-se în femeie... Cum să facă spre a nu le împrumuta nimic?" Iată la ce se gîndea Peppe.
Şi iată la ce se gîndea prinţul: „Peppe ar putea-o căuta, ar putea afla cum o cheamă, unde locuieşte, de unde vine şi, în sfîrşit, cine-i femeia asta frumoasă. în primul rînd, el cunoaşte toată lumea şi de aceea, mai mult ca oricare altul, o poate în-tîlni într-un grup de prieteni şi se poate interesa prin ei cine-i ea, îşi poate arunca ochii în toate cafenelele şi *osteriile* şi poate chiar intra în vorbă cu oricine, fără ca persoana lui să trezească bănuiala cuiva. Şi, cu toate că e veşnic cu gîndul aiurea şi cam flecar, dacă îl sileşti să-ţi dea cuvîntul lui de adevărat roman, atuncea-i sigur că păstrează taina."
Astfel gîndea prinţul, trecînd dintr-o stradă în alta. în sfîrşit, văzînd că trecuse

demult podul, că era demult în Transtevere, că demult urca la deal şi ajunsese nu departe de biserica *San Pietro in Montorio,* se opri. Apoi, ca să nu stea în drum, urcă în

Adevăratul roman (în limba italiană). (N. trad.)

piaţa din faţa bisericii de unde se vedea toată Roma şi, adresîn-du-se lui Peppe spuse:

— Ascultă, Peppe, am să-ţi cer să-mi faci un serviciu.

— Ce doreşte *eccelenza?* — întrebă iarăşi Peppe.

Dar, în clipa aceea, prinţul aruncă o privire asupra Romei şi amuţi. în faţa lui se arăta minunata şi strălucitoarea panoramă a oraşului etern. Toată îngrămădirea luminoasă de case, de biserici, de cupole, de acoperişuri ascuţite era luminată viu de sclipirea soarelui în asfinţit. Casele, acoperişurile, statuile, terasele suspendate, galeriile se desprindeau din această masă în grupuri sau izolate. Ici se iveau în toate culorile şi jucau în soare nenumărate clopotniţe cu săgeţile lor subţiri şi nenumărate cupole cu capricioasa dantelă a lanternelor; colo se profila în întregime masa întunecată a vreunui palat; iată cupola turtită a Panteonului; iată, mai departe, vîrful împodobit cu un capitel al coloanei lui Antoniu şi statuia apostolului Pavel; iată, mai la dreapta, îşi înălţau coamele clădirile Capitoliului[1]) cu podoabele de cai şi de statui; şi, în sfîrşit, şi mai la dreapta, deasupra mulţimii de case şi acoperişuri sclipitoare, se ridica, măreaţă şi severă, silueta largă şi sumbră a giganticului Coliseu; şi iar se vedea o îngrămădire sclipitoare de ziduri, terase şi cupole în strălucirea orbitoare a soarelui. Peste toată această îngrămădire strălucitoare, se ridicau, în verdele lor întunecat, coamele stejarilor străvechi din parcurile vilelor Ludovisi şi Medicis[2]), iar mai sus, deasupra lor, în vîrfurile tulpinelor subţiri, stăteau în văzduh coamele, în chip de cupolă, ale pinilor Romei. Pe toată întinderea acestui tablou, în spatele lui, se înălţau şi albăstreau în depărtare munţii străvezii, uşori ca aerul, învăluiţi într-un fel de lumină fosforescentă. Nici prin cuvinte, nici cu penelul nu erai în stare să redai armonia şi minunata îmbinare a tuturor planurilor acestui tablou. Aerul era atît de curat şi de străveziu, încît pînă şi cele mai neînsemnate linii ale clădirilor îndepărtate apăreau limpezi şi toate păreau atît de aproape, încît credeai că le poţi atinge cu mîna. Cel mai mărunt ornament arhitectonic, pînă şi dantela vreunei cornişe, se conturau toate cu o claritate uimitoare, în timp ce prinţul privea acest tablou, se auzi o bubuitură de tun şi se ridică în depărtare strigătul mulţimii — semn că

*) Una din colinele Romei, pe care se afla templul lui Jupiter, protectorul oraşului. (N. red. rom)

) Vechi familii nobile italiene. (N. red. rom.)

treceau în goană caii slobozi fără călăreţi care încheiau o zi de carnaval. Soarele cobora tot mai aproape de pămînt. Strălucirea lui deveni tot mai rumenă şi mai caldă pe întreagă această masă arhitectonică. Oraşul se înviora şi mai mult şi se apropia parcă, pinii se întunecară şi mai mult, munţii deveniră mai albaştri şi mai fosforescenţi; văzduhul, care sta gata să se stingă, «ra acum şi mai solemn şi mai frumos... Doamne, ce privelişte! învăluit de toată această frumuseţe, prinţul uită şi de sine, şi de frumuseţea Annunziatei, şi de soarta plină de mistere a poporului său, şi de toate cîte se aflau pe lume...